

ÉDES

III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM
1981. JÚLIUS—SZEPTEMBER
ARA: 9,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

A tartalomból

Hétfégi vikend?

Anyanyelv és hazafiság

Kazinczy emlékezete

A hangrendi párhuzam

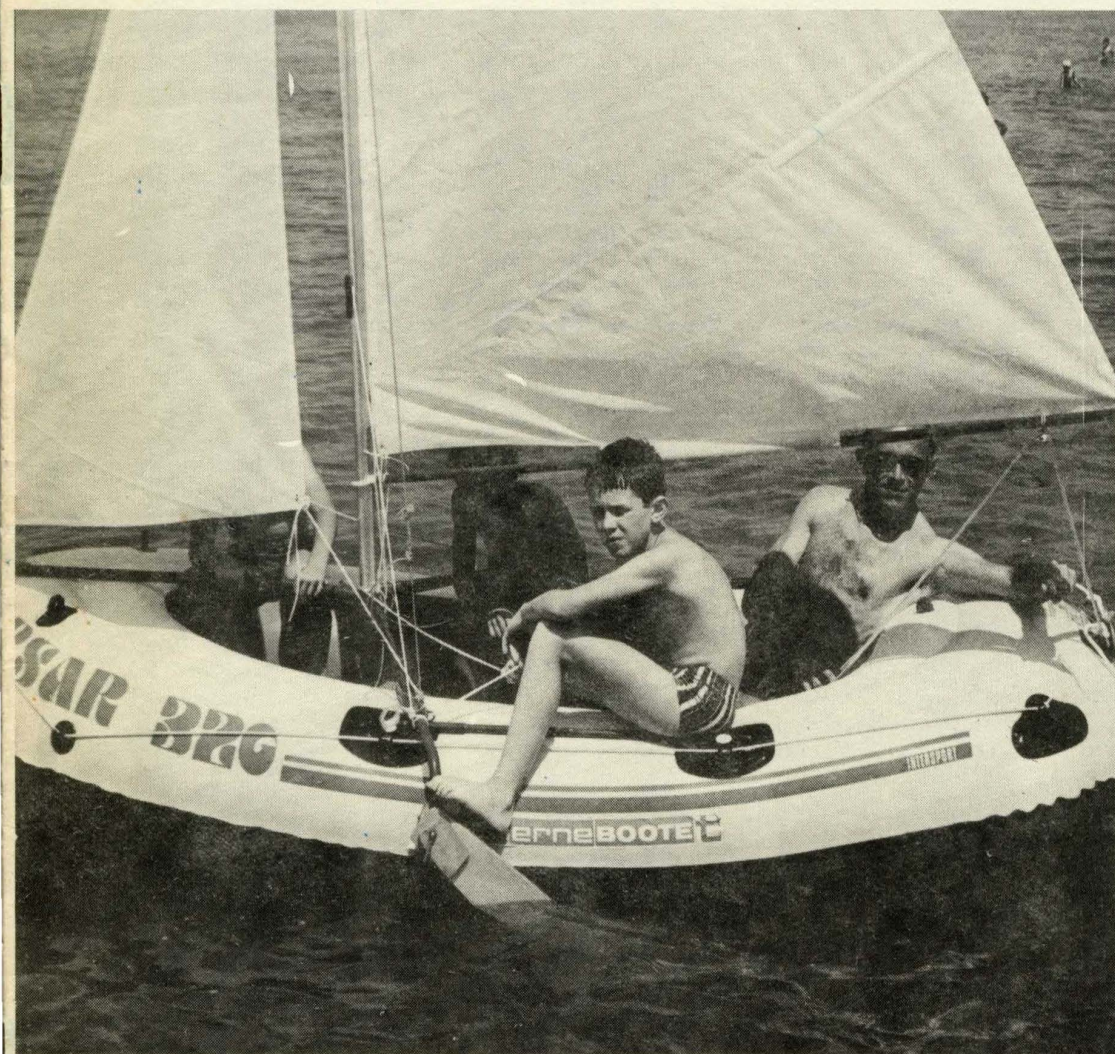
Tabi László két krokija

Névháború vagy béke?

Műszerelem

Beszédünk tempója

Pár szó a magyar
névadásról

Külföldi kismagyarok vidám élete a Balatonon

(Novotta Ferenc felv.)

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.

A szerkesztő bizottság elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztő bizottság:

- Deme László,
- Fábián Pál,
- Fülöp Lajos,
- Grétsy László,
- Kovalovszky Miklós,
- Ladó János,
- Rácz Endre,
- Somogyi Béla,
- Szathmári István,
- Szepesy Gyula,
- T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő és Kaján Tibor készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,
Münnich Ferenc u. 26.
V. em.
1051

Telefon: 110-800/23 m.
Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik negyed-
évenként

Egy szám ára: 9.50 Ft
Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető a hírlap-
kézbesítő postahivata-
loknál és a Posta Köz-
ponti Hírlapirodánál
(postacím: Budapest, V.,
József nádor tér 1.
1900) közvetlenül vagy
postautalványon, vala-
mint átutalással a KHI
215-961 62 pénzforgalmi
jelzőszámra. Előfizetési
díj: egy évre 38 Ft. Kül-
földiek részére előfizet-
hető a „Kultúra” Könyv
és Hírlap Kúkereske-
delmi Vállalatnál,
H-1389

Budapest, postafiók 149.
Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

HÉTVÉGI VIKEND?

Helyes az a törekvés, hogy mondanivalónkat hangsúlyozni, több szóval, kifejezéssel erősíteni akarjuk. Ebbe a törekvésünkbe azonban sokszor hiba csúszik.

Ez utóbbinak egyik gyakoribb formája, ha egy idegen és egy magyar szót használunk egymás mellett, s mindkettőnek a jelentése azonos. Tehát az egyik közülük teljesen felesleges. Nézzünk meg néhányat! Sajnos, bőven van belőlük: *emberi humanum* (van-e másféle humanum?), *hétfégi vikend* (talán a hét elején vagy közepén is lehet vikendezni?), *kooperációs együttműködés* (ezek szerint lenne „együttműködési kooperáció” is?), *optimista derülátás* (vagy derülátó optimizmus?), *háromkerekű tricikli*. És még sorolhatnánk tovább a példákat a *vizuális látás*-tól a *heroikus hős-ön* át egészen a *kétnyelvű bilingvis*-ig. Van közöttük néhány olyan is, amelyik inkább már a nyelvi humor határát súrolja (noha megalkotójának éppen nem ez volt a szándéka): *garanciális jótállás, menettér-*

ti retúr, paralel párhuzam, infekciós fertőzés stb., Göre Gábor és Fülöp Jimmy leveleiben jót mosolygunk rajtuk (a szerzők éppen ezt akarták!), de mindennapi beszédünkben, s főként nyomtatott szövegben kerülnünk kell ezeket a fölösleges, sőt zavaró szóhalmazokat vagy idegen névvel: a pleonazmusokat.

Természetesen vannak olyanok is, akik megvédelmezik álláspontjukat mondván, hogy a *népi demokrácia*, illetve a *numerikus számok* kifejezések helyesek. Ez igaz is. Csakhogy e két esetben szó sincs erősítésről, ezek a megkülönböztetés, az árnyaltság érdekében alakultak így. A *demokrácia* ugyan népuralmat jelent, csakhogy a demokráciának több formája volt (pl. antik, polgári), így ezektől el kellett különböztetni napjaink demokráciáját. A *numerus* jelentése: szám, de vannak ún. *betűszámok* is, így a megkülönböztetés itt is logikus.

Nem lennének pontosak azonban, ha csupán azt állítanánk, hogy az ilyen szóhal-

mozások egyik összetevője mindig idegen szó. Gyakran találunk pleonazmusokat magyar szavakkal is. Velük kapcsolatosan sokkal könnyebb a dolgunk, hiszen általában hamarabb észrevesszük a helytelen szóhasználatot, hogy stílszerűen mondjuk: a *helytelen hibát* (vajon ki észlelt már *helyes hibát*?). Csak mutatóba említünk néhányat: *idegen eredetű jövevényszavak* (nyilvánvaló, hogy magyar eredetű jövevényszó nincs), a *szemére megvakult* (másra nem vakulhatott meg!), X csapat az *első helyen vezet* (a többi helyen nem vezethetne), *fontos lényeg* (van-e nem vagy kevésbé fontos lényeg?), *megszakítás nélküli folyamatos munka* stb.

Aki efféle kifejezéseket használ, az nem fogalmaz helyesen. Az erősítés szándékával éppen az ellenkező hatást éri el: a fölösleges ismétléssel csökkenti, homályossá teszi a kifejezése értelmét.

Mizser Lajos

Tartalom:

Mizser Lajos: Hétfégi vikend?	— — — — —	B/II
Lőrincze Lajos: Anyanyelv és hazafiság	— — — — —	1
Ruzsiczky Éva: Kazinczy emlékezete	— — — — —	2
Kovalovszky Miklós: Vasárnap — vásárnap?	— — — — —	3
Szilágyi Ferenc: Fejtsünk szót! Andalog, mereng	— — — — —	4
Molnár Zoltán Miklós: Csúcs	— — — — —	5
Dr. Galiotti Csaba: Magyarul tanulok	— — — — —	5
Állatkerti bemutató	— — — — —	5
Szathmári István: Bemutatkozás: Mit akarunk?	— — — — —	6
Perényi József: Gyalu	— — — — —	6
Fehér Erzsébet: A rejtélyes egyszerűség	— — — — —	7
Tabi László: Új szót keresek — „Különleges”	— — — — —	8
Gönczi Annamária: Névháború vagy béke?	— — — — —	8
Tungli Gyula: Versengés és tiszteletadás	— — — — —	9
Koltói Ádám: Műszerelem	— — — — —	9
Csonka Pál: Pár szó a magyar névadásról	— — — — —	10
Ladó János: A hangrendi párhuzam	— — — — —	10
Deme László: Beszédünk tempója	— — — — —	11
Szabó József: Kell-e szégyellnünk anyanyelvjárásunkat?	— — — — —	12
Nyelvünk játéka	— — — — —	13
Zoltán András, Fábián Pál: Válasz makedón ügyben	— — — — —	14
É. Kiss Sándor: Hideg étel, üdítő ital	— — — — —	15
Szemle	— — — — —	15
Elekfi Erzsébet: Zsirai Miklós emléke	— — — — —	16
Heltainé Nagy Erzsébet: Matijejics Lajos: Az utca nyelve	— — — — —	16
Postaláda	— — — — —	B/III

A Hazafias Népfront programjából a nyelvet, anyanyelvünket semmiképpen se hagyhatjuk ki. Több okból.

Nyelvünk nemcsak gondolatközlő eszköz számunkra; sokkal több ennél. Egyéniségünk, emberségünk, magyarságunk legfőbb jegye. Azt, hogy magyar vagyok, elsősorban és mindenekelőtt anyanyelvem mutatja. A néphez, nemzethez, ehhez a hazához, ehhez a földhöz való tartozást a legtöbb magyar ember számára a nyelv jelenti. „Nyelvében él a nemzet!” Nyelv és hazaszereget összetartozásának érzését, tudatát évszázadok küzdelmei alakították ki, s ezt a tudatot örökítették tovább az egymást váltó nemzedékek. Napjainkra sem vesztettek fényükből, igazságukból és időszerűségükből. Kölcsey Ferenc szavai: „...haza, nemzet és nyelv, három egymástól válhatatlan dolog; s ki az utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog.”

Tovább megyek. Fontos feladata a Hazafias Népfrontnak nemzeti értékeink védelme, múltunk feltárása, értékes hagyományaink átmentése, továbbadása. Ebbe a körbe is szervesen beletartoznak az anyanyelvünkkel kapcsolatos feladatok. Meg kell ismerni, meg kell ismertetni anyanyelvünket, amely évezredek során alakult, változott, fejlődött mind a mai napig. Meg kell ismerni, ismertetni múltját, változásának, alakulásának törvényszerűségeit; meg kell szólaltatni, ki kell vallatni nyelvünket, mert élete azonos népünk életével, története szorosan összefügg a magyar nép történetével, a magyar nép művelődés alakulásával; szavait, szólásait boncolgatva régi korok hétköznapjaiba, küzdelmeibe nyerhetünk bepillantást.

De nyelvünk nemcsak tárgya, hanem eszköze, segítője is a hazafias nevelésnek, a hazafias érzés ápolásának, s annak, hogy az ország lakói megtalálják helyüket, otthon érezzék, jól érezzék magukat hazánkban. Hogyan értem ezt? A nyelv gyakorlati feladata, alapvető funkciója az, hogy lehetővé tegye gondolataink, érzelmeink pontos kifejezését, a másik emberrel való közlését. A nyelv pontos használatának ismerete tesz bennünket képessé arra, hogy véleményünket másokkal is közöljük, környezetünkre hassunk, egyáltalán az élet minden megnyilvánulásában részt vegyünk, a társadalom, a kisebb és nagyobb közös-

Anyanyelv és hazafiság

Részletek a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén elmondott felszólalásból

ség hasznos, tevékeny tagjai legyünk. Erre társadalmi berendezésünkből következően jogunk van, ezt törvényeink biztosítják. Igen ám, de egészen más a *szabad*, és megint más a *lehet*. Mindenkinek joga van arra, hogy hallassa szavát, kifejtse véleményét, elmondja észrevételeit, s ezzel befolyásolja valamilyen — kisebb vagy nagyobb — ügy sorsát. De joga gyakorlásában sokszor éppen a nyelvi nehézségek akadályozzák, az, hogy nem tudja magát igazán jól „kibeszélni”, kifejezni, nincs teljes birtokában a nyelvnek. Ez a hiány félszegé, gátoltság, visszahúzódoma teszi, noha esetleg a maga szűk körén túl szélesebb körben is hasznosan tudna tevékenykedni. Néhány évvel ezelőtt volt is egy vita erről a „nyelvi kiszolgáltatottságról”. De emlékszem, Veres Péter is többször írt erről a szegény ember tehetetlenségéről, kiszolgáltatottságáról, aki elhatározza, hogy majd

megmondogat ő, majd kifejti igazságát az urak előtt; lehetetlen, hogy meg ne hallgassák, el ne fogadják nyilvánvaló igazságát. De aztán csak benne szorul a szó, nem tudja magát kifejezni, nem tanulta meg ennek a varázsszövegnek a használatát. Ilyen szempontból is van, ma is van feladatunk, s ebből a Hazafias Népfrontnak is jelentős részét kell vállalnia: minél több embert segíteni abban, hogy anyanyelve jó, pontos használatának birtokába jusson. Segíteni az anyanyelvi ismeretterjesztés támogatásával, az anyanyelvi műveltség széleskörű terjesztésével, és — jó példával.

Sajnos, a példaadással még mindig sok baj van. Nyelvünket nem mindig a tiszta, világos gondolat érthető kifejezésére használjuk; sokszor beszélünk, írunk homályosan, nehézkesen, érthetetlenül. Ez a bürokrata nyelv, hivatali nyelv — sajnos — felülről terjed, s ami

felülről jön, annak nagyobb a súlya, hitele. Az nemcsak divattá válik, hanem szinte kötelezővé is; nemcsak azt hiszik róla, hogy így *illik* beszélni, hanem azt is, hogy így *célszerű*, így *kötelező*. Mert aki így beszél, az beszél „okosan, tudományosan, politikusan”.

A huszonöt—harminc évvel ezelőtti állapothoz képest — el kell ismerni — észrevehetően változott, javult a helyzet; nem kizárólag a nyelv művelő munka következményeként. Budapesten például már sok értekezleten voltam, ahol a nyelvi forma is „emberközölsébe” került. Sokan vannak már, akik mernek és tudnak a maguk szavaival, egyszerűen, világosan, közérthetően beszélni. De érdekes, hogy vidéken még mindig ennek a homályos, nyakatekert, körülményeskedő nyelvnek a divatja uralkodik. Megtanultak, komolyan vettek valamit, s most nem lehet őket olyan gyorsan annak az elenkezőjéről meggyőzni. Van hát feladatunk bőven, hogy *közvéleményt formáljunk*, meggyőzzük a köztudatot arról, hogy szabad, lehet, sőt szükséges is egyszerűen, világosan, közérthetően beszélni; a homályos formák homályos, ködös gondolatokat takarnak, s a ködösítésre semmi szükség sincsen.

Lőrincze Lajos

Bencsedy József Úr
ÉDES ANYANYELVÜNK
1077 BUDAPEST
Majakovakij u. 99
Magyarország.

Tisztelt Uram!

Nemrég kaptam az ÉDES ANYANYELVÜNK c. folyóirat október–decemberi számát, amelyben az Úr a „kedves olvasók”-hoz fordul, hogy kérdesse, mit gondolnak a folyóirat cikkeiről, hasznosságáról, stb.

Szabad legyen kifejezmem a nagy örömet, amelyet okos nekem a szóbanforgó folyóirat olvasása, ha nem vagyok Magyar is. Én ugyanis kanadai vagyok, az anyanyelvem a francia és mint nyelvész régóta árdaklódok a magyar nyelv iránt. Már háromszor Magyarországon voltam, ahol jó barátaink is vannak.

Szeretném lenne tölem ítéletet mondani az ÉDES ANYANYELVÜNK c. folyóiratról. Szeretném azonban csak azt értesíteni, hogy a folyóiratuk messze fekvő országban is olvasva van, itt Kanadában legalább egy idegen olvassa is, megbecsüli is. Mivel én még mindig nagyon ügyetlennek érzem magam a magyar nyelv használatában, igen hasznosnak tartom a folyóiratukat, különösen a praktikus meg didaktikus, sőt néha mulatságos jellegű tekintette véve. Nem hiányzik benne a humor, ami világos előny: multság révén ugyanis tanulni valóban egészséges.

Mindaz tehát azt jelenti, hogy nem csak segítséget ad a lapok magyar diáknak, tanárnak, hanem idegeneknek is, akik a magyar nyelvet szeretik, művelik, mintha az édes anyanyelvük lenne.

Szabad legyen gratulálnom, minden eszerencsét kívánom a folyóiratnak.

Tiszteletét küldi messze élő
kanadai olvasó, aki mély rokonszenvet
érez a Magyarok iránt,

Ernest Richer
Ernest Richer

1200 ouest, boulevard Saguenay
CHICOUTIMI, Québec, Canada G7J 1A6

LEVEL KANADÁBOL

Kazinczy emlékezete

„a' mit hagyok, úgy hiszem azt! hevíteni fog szíveket, mikor már nem leszek is” (Élet és Literatura 1826. IV.)

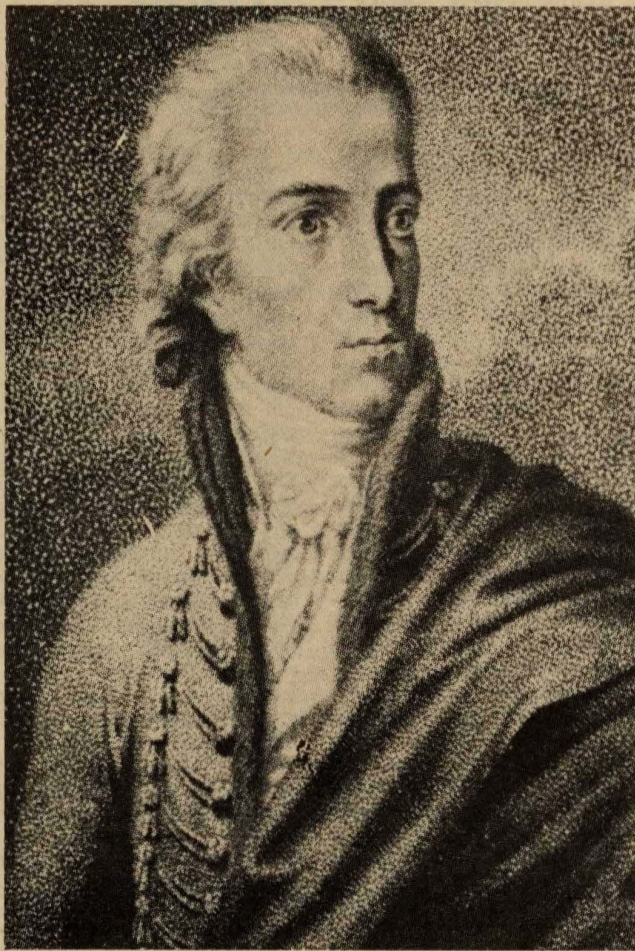
Másfél évszázaddal ezelőtt, 1831. augusztus 23-án a felvidéken pusztító „fekete halál”, a kolera a nyelvújítás akkor 72. esztendejében járó vezérének, Kazinczynak is kioltotta az életét. De a nép ajkán, amely a magyart beszéli anyanyelvüként, Kazinczy neve és emlékezete nem enyészhet el soha. Ezt mindannyian valljuk. Petőfi-re hivatkozunk, aki Széphalmon jártában ezekkel az ihletett szavakkal állított emléket Kazinczynak a sírnál, ahol megállva csak gyomot talált: „...fél századig

Tartá vállán, mint Atlas az eget
A nemzetiségnek ügyét”

(Széphalom).

Vagy felidézzük, amit születésének 100. évfordulóján Eötvös József mondott róla: Kazinczy „nem egyes műveket, hanem egy egész irodalmat, egy új életre ébredett nemzetet hagyott maga után, hosszú munkássága alatt megszerezvén azt, mi a nemzet kifejlődésének első feltétele: nyelvet, amely a művészet s tudomány körében előre nemzetnek alkalmas eszközül szolgálhasson” (ÖM. VIII, 84).

Kazinczynak a neve elválaszthatatlanul eggyéforrott a nyelvújítással. Amikor azt halljuk, hogy nyelvújítás, mindenekelőtt a szókincs gazdagítására gondolunk. Csakhogy: a tájszokat, amelyeket a nyelvújítók — Kazinczyval az élükön — közelethűvé tettek, előbb fel kellett fedezni, össze kellett gyűjteni. Az elavult, régi szavakat is csak azután lehetett felújítani, miután feltárták lelőhelyeiket. Az új szók alkotását megelőzte az „úr”-nek a felismerése, amelyet pótoltak velük. Aztán: a nyelv törvényeinek, a szóalkotás szabályainak alapos megismerése, kodifikálása, mert hogyan is vehették volna a neológia hívei a bátorságot akár a szabályok ellenére is létrehozni azt, amire szükség volt, elengedhetetlen szükség, ha nem tudták volna, mit ír elő a grammatika vagy a nyelvészokás hatalma, mi az, amit csak azzal a kockázattal bocsát-

hatnak útjára, hogy „lássa az idő, reá üti e a' pecsétjét”. S mennyi gondot okozott, mennyi vívódásba került felmérni: mi is a cél, amelyet el akarnak érni, milyennek kell lennie a nyelvnek, hogy megfelelőhessen rendeltetésének, vagy hogy meddig tart a nyelvészokás hatalma, mire terjed ki az írástudók nyelvi felelőssége, mi áll módjukban és jogukban a tollforgatóknak, hogyan viszonylik egymáshoz a fejlődés szemszögéből nézve — Kazinczy szavaival — a „könyvek nyelve” és az „élet nyelve”, mi az, amit a nyelvből vagy legalábbis a művelt nyelvhasználatból mint „hibást” okvetlenül ki kell küszöbölni, mit lehet — legalább a kevésbé „fennkölt” stílusú művekben — megtűrni, szabad-e, s ha igen, mikor és hol szabad idegen szokat használni, mely szavak illenek versbe, s melyek nem valók máshova, legfőleg könnyebb stílusú prózába. S ezeket és a hozzájuk hasonló kérdéseket mind meg is kellett vitatni, a vitához össze kellett gyűjteni az érve-

ket, régi és kortárs szerzőktől, sok-sok olvasás, utána-járás árán.

Am az akarás, a „nagy cél” elérésének minden nehézségen felülemelő vágya, hogy — Kazinczyt idézve — „Nyelvünk alkalmas legyen arra, amire bírjuk, tudnillik [!] a gondolat és érzés festésére, mégpedig 1. az Élet, 2. a Könyvek nyelvén, 3. mind prózában, mind 4. poezisben”! végül meghozta gyümölcsét: nyelvünk, pontosabban nyelvünk szókincsa — Kazinczy szavával élve — „sokszínű”-vé vált, alkalmas lett arra, hogy — ismét őt idézve — „hív, kész és tettségő magyarzója” legyen annak, „amit a lélek gondol és érez”.

Abból a tizezernyi szóból, amit a nyelvújítók használatba hoztak, természetesen nem állta ki mind a próbát, jócskán akadtak olyanok, amelyek kihullottak az idő rostáján. De legtöbbjük beépült nem csupán a szókincsünkbe, hanem a tudatunkba is — nemcsak hogy rég nem idegenkedünk tőlük, hanem már a vérünkbe vált, lé-

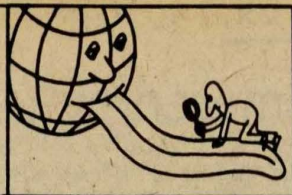
tezni sem tudnánk nélkülük: család, állam, társadalom; alkotmány, rendszer, kormányzat; elv, eszme, emberiség, történelem; dallam, hangverseny, zongora; díszlet, karzat, páholy, vígjáték; festmény, szobor, metszet; művészet, irodalom, költemény, költészet, képtár, könyvtár; ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, gyár, vállalat, vasút, szövetkezet; árfolyam, bankjegy, díj, cég, érték, kereslet, összeg, számla, szabadság, tartalék, utalvány; adat, agy, anyag, áram, ásvány, átló, csavar, cseppkő, délkör, derékszög, egyenlet, egyenlítő, gáz, gép, hasáb, hőmérő; henger, ideg, képlet, kör, mérleg, mértan, műtét, nap-tár, perc, szelep, szerv, talaj, tárgy, tér, villany, vízvezeték, vonal; főnök, gyakor-nok, hivatalnok, képviselő, titkár, ügyész, ügyvéd; kar-nagy, fodrász, pincér, mér-nök, színész, szobrász; angol, dán, francia, orosz, svéd; stb.

A szókincs fejlesztésén túl arra is volt gondja Kazinczynak, hogy a nyelvből „azt, amit a gondatlanság vagy a tudatlanság vitt bele”, szorgalmasan irtogassa, fokoza-tosan „jobbá tegye”. Egyszó-val, hogy a nyelvet megújítva egyszersmind ki is művelje. S ami legalább ennyire fontos, hogy a megújított, kiművelt nyelv használatára megtanítsa, hogy a „sokszí-nű” nyelven kívül a „sokszí-nű” stílust is kimunkálja, hogy a nyelv megújításával és kiművelésével párhuzamosan a nyelvhasználatot, a stílust is megújítsa és kiművelje.

Ennek érdekében száz- és ezerszám írta leveleit. Pest-Budától távol eső aprócska falujából így röppentek szét szerte az egész országba — a postakocsi jóvoltából — a gondolatai. S ha a nyelv ügyét érintette, nem volt olyan „apró” részletkérdés, amire sajnálta volna az időt vagy a fáradságot. De bármilyen kérdéshez szólt hozzá, szeme előtt mindig a „nagy cél” lebegett, mindig úgy foglalt állást, hogy a „nagy cél”-hoz közelebb jusson, közelebb segítsen.

A mi dolgunk, ha Kazinczy emlékezetét híven akarjuk őrizni, s hű letéteményesei kívánunk lenni örökségének: az általa ránk hagyományozott kincset, „kicsinosult” anyanyelvünket az ő buzgal-mával tisztán, épen megőrizni és a későbbi nemzedékeknek továbbadni.

Ruzsiczky Éva

Vasárnap — vásárnap?

A CIVILIZÁCIÓ meglepő nosztalgikiákat szül: erre vall a régi vásári „sokadalmak” föltámadása és népszerűsége is. Az ideai hortobágyi hídi vásár három napig tartott, mint egy régi falusi lakodalom, a nyári vásárnapokon szinte versengve rendeztek városaink népművészeti bemutatókat, kirakodóvásárokat, s Pesten már szállóige, hogy „Minden vásárnap — vásárnap Budán”. Alighanem a két-három éve Pécsen kezdeményezett cserépvásár ötletének harsány sikere ösztönzött folytatásra, valószínűs divatot, helyesebben: mozgalmat teremtve, amely a népművészet iránti érdeklődés fölkeltésével újjászült egész sereg már-már kihalt kisipart is.

ÖRVENDETES ez a „vissza-fejlődés”, a hagyományok felújítása, mintegy kárpótlásul a régi vásárok elvesztett jelentőségéért. Aki gyermekként vidéken élt, tudja, milyen nagy esemény volt a falu életében a vásár még ezelőtt 40—50 évvel is: kiszakadás a hétköznapi egyformaságából, ajtónyitás a világra, vidám nyüzsgés, csábító újdonságok és látványosságok izgató változatosságával. Ünneppé, amelyet illeendőképpen kellett megülni és kiélvezni. (Néhol még a hetivásárt is *kosaras ünnepnek* mondják.)

Sok helységnevünk őrizi a történelmi emléket annak, hogy az uralkodó a vásártartás jogával ruházta föl a várost, községet, s az büszkén hírrelte ezt nevében is. A régi földrajzkönyvek, lexikonok sem mulasztották el közölni „vásáros hely” rangjukat. A romániai Jászvásártól (Iasi) a dunántúli Somlóvásárhely-ig, a hevesi Pétervásárá-tól a baranyai Vásárosdombó nevéig számos nyoma van az egykor kapott kiváltságnak. Egy sereg helynév pedig annak megjelölésével alakult, hogy ott melyik napon tartották a hetivásárt. Ilyen például a baranyai *Hetvehely* (eredetileg *Hétfőhely*), a szépségi Csütörtökhegy (de ez volt a Győr-Sopron megyei Várba-log régi neve is), ilyen a

több változatban, megkülönböztető jelzőkkel ismert *Kéthely*, *Kethely* (= *Keddhely*, pl. *Vérteskethely*), *Szerdahely* (pl. *Dunaszerdahely*) és *Szombathely* (pl. *Bakonyszombathely*); ide tartozik továbbá a más szerkezetű *Csikszereda* (Erdély), *Muraszombat* (Jugoszlávia), *Tardoskedd*, *Nagyszombat* és *Rimaszombat* (Szlovákia). Ezekből ítélve, a két leggyakoribb hetivásáros nap szerda és szombat volt; feltűnő viszont, hogy a névadó napok között nincs sem a péntek, sem a vasárnap.

EZ A RÉGI századok valóságos szelleméből következik: Krisztus keresztthalálát és az Úr napját nem profanizálhatja a vásár kegyeletstörténete, üzletes kavargása. Később persze föllazult ez a megszorítás, de a nagyvásárok még gyermekkoromban is mindig hétköznapra estek. Eleinte ezért leptek meg kis-sé az újmódi *vasárnapi vásárnapok*, s bizonyára elgondolkoztatott némelyeket, mi a kapcsolat e két majdnem egyforma szó között. Nyilvánvaló, hogy voltaképpen azonosak is, de mi az egyezés magyarázata, mikor az egyház régi fölfogása szerint ünnep és vásár nem fért össze egymással.

Tudjuk, hogy keleten — de más kevésbé civilizált földrészekben, például Afrikában, Dél-Amerikában is — milyen nagy szerepe van még mindig a vásárnak mint a cserekereskedelemből hagyományozódott adásvételi alkalomnak. Tükrözi ezt a perzsa eredetű *bazár* szó — jelentése ott: piac, vásár, üzleti negyed —, amely meghonosodott az európai nyelvekben is, más jelentésárnyalatokat véve föl. (A szó eszünkbe idézi a *perzsvásár* kifejezést, de *Bazargan* volt iráni miniszterelnök nevét is, akinek valamelyik őse vásáros, vásározó kereskedő lehetett.)

A perzsa szót vették át a törökök is, *pazar* alakban, s ezzel alkották a heti munkaszüneti nap nevét: *pazar günü* (= vasárnap). A mi hétfőnek megfelelő, következő nap pedig ehhez viszonyítva: *pazar ertesi* vagy *pa-*

zartesi, azaz: a vásár másnapja. Rásonyi László professzornak — aki hosszú ideig működött az ankarai egyetemen — a közlése szerint a *pazar günü* valóban egybeesik a mi vasárnapunkkal, s a heti vallási ünnep, a péntek (*cuma günü*) voltaképpen munkanap, de a hívők elmennek a dzsámiba. A vásár hagyománya azonban — jellegzetesen keleti volta ellenére — ma már egyik naphoz sem kapcsolódik.

KÖZÖS GYÖKERŰ tehát a *vasárnap* és a *pazar günü* , de a mi *vásár* szavunk nem a törökből való átvétel. Őseink valamikor, a Kaukázustól északnyugatra, a nagy karavánutak vidékén érintkezhetek a kor kereskedőnépével, a perzsákkal, s tőlük került hozzánk a vásár neve és fogalma. Honfoglalás előtti, pogány kori, keleti szokás volt tehát, hogy a vásár napján a nép nem végezte mindennapi foglalatosságát, a sokadalomba vonult, csereberélt, szafiakkal találkozott, szórakozott. Így lett a *vásárnap* egyúttal a heti pihenőnap, az ünnep neve, majd egy kis hangzórövidüléssel: *vásárnap* , s bizonyára hasonló jelentésfejlődés történt más, szomszédos kaukázusi népeknél is. (Érdekes távoli párhuzam: a madagaszkári malgas nyelvben ugyanaz a szó jelenti a vásárt és ottani hagyományos napját, a pénteket.)

MAI HAZÁNKBAN, a kereszténység fölvétele után, amikor Szent István rendeltére tíz falu népének közös templomot kellett építenie s

ott az istentiszteleten részt venni, a megszokás folytán a már keleten kialakult *vásárnap* szó maradt a heti keresztény ünnep neve. Régi jellege azonban egy ideig megőrződött, mert a másére összegyűlt nép a templom körül vásárt is tartott, csereberélt, s az ott megtelepült kalmároknál megvásárolta, amire szüksége volt. Később e nap elvilágiasodását már az egyházzal társuló államhatalom is igyekszik megakadályozni, s törvénnyel tiltja, hogy az Úr napján vásárt rendezzenek.

EZ TÖRTÉNT nálunk is. Az egyház tilalmának érvényét szerezve, Szent László megszünteti a *vasárnapi vásárnap* -okat, s ezzel furcsa önellentmondás támad. A *vásárnap* szó alakja azonban mindmáig elárulja „profán” eredetét, bár fogalmi tartalma már rég elszakadt a *vásárnap* -étől. Érdekes viszont, hogy a palóc nyelvjárásban, bizonyára sajátos ejtésmódjuk miatt, megmaradt a *vásárnap* alak.

A jelentésváltozásnak hasonló példáit találjuk más, nyugati nyelvekben is. A latin *feria* , *feriae* főnévnek (= ünnep, munkaszünet) folytatásai az újlatin nyelvekben megőrizték a mellékértelem nyomát: az olasz *fiera* , a spanyol *feria* és a francia *foire* egyaránt vásárt jelent. A németben pedig a *Messe* főnév kettős értelmű: mise és vásár. A mai *vasárnapi vásárnap* -okon tehát ismét ősi fogalmi egyezésben találkozunk a két szó.

Kovalovszky Miklós

FIGYELEM!

AZ ITT LÁTHATÓ KUTYA FALYTAKAT,
AZ „ALLATKERT-ELÁGYA”
A KUTYASOR HEJÉN. GEPÁRD KIFUTÓ-
EPÜL, A KÍTUNÓ HAZÖRZÖK UTÁ N-
TOVA'BBI ERDEKLÖDÉS, AZ
IGAZGATOSÁGON.
A Böllényhöz fűlatti iroda épületben

Eber szemmel, füllel

A fenti szövegű és helyesírású felirat az Allatkert egyik fájára volt szövegezve 1980. nov. 16-án

Azt hiszem, nem szükséges kommentárt fűzni hozzá, a szöveg önmagáért beszél — írja a feliratról készített fénymásolat beküldője: Hégráth Gyuláné (1138 Budapest, Kárikás Frigyes u. 4/A.)

Közléteszi: U. I.

E két kedves, költői hangulatú szót jól ismerjük: az elsőt Csokonai szép verse, a másodikokat Vörösmartyé idézi emlékezetünkbe.

E helyben *andalogni* jó,
E hely poétának való —

írja a debreceni poéta; a Szózat költőjét nem idézzük, csupán verse címére emlékeztetünk: *A merengőhöz*.

A két szó nemcsak hangulatilag rokon, hanem tartalmilag, jelentésében is: a tűnődő szemlélődést fejezi ki mind a kettő (az *andalog* ráadásul mindezt sétálás közben). A rokonságnak azonban mindössze egy betűnyi szembetűnő bizonyítéka van, az a bizonyos *-g* hang mindkét ige végén, amely nem más, mint a cselekvés, művelet aprólékos ismétlődését, gyakoriságát kifejező igeképző; ez ismerhető fel a *ballag*, a *battyog* végén éppúgy, mint a *mozog*-ban, a *szuszog*-ban. Az *-n* mozzanatos igeképzővel (*harsan*, *pattan*, *röppen* stb.) társulva tartós cselekvést is kifejezhet ez a *-g*: *zeng*, *búsong*, sőt a *mereng* is ide tartozik. Egy árnyalattal tehát a képzésében is eltér már a két rokon hangulatú ige. Még nagyobb az eltérés, ha eredetüket vizsgáljuk.

Az *andalog* közeli rokona az *ábrándozik* igenek, ame-

Fejtsünk szót!

Andalog, mereng

lyet mintegy 150 éve így vett fel anyagába a Magyar Tájékoztató: „*Ándorodni* (bele), bémerülni valamibe. p. o. Egészen bele *ándorodott* a játékba.”

Az *ándorodik* kétségtelesen összefügg az *ásít*, *ácsorog*, *ácsing*(özik), *áhit* igével, amelyek a tátott száj (ahogy az orvosnál mondjuk: *Á! Á!*) mozdulatát utánozva fejezik ki a „szájtátás”-t, illetőleg a „szájtátáság”-ot: az üres bámészkodást. Az *ácsingözik* ezt jelenti: 'kér, kíván, kívánva kunyerál, vár valamire', s eredete azzal függ össze, hogy a sóvárgást — ha ételről, nyálánkságról van szó — általában nyitott szájjal juttatja kifejezésre az illető.

Ne lepődjünk meg az *andalog a-s* kezdetén: a régi nyelvben *á*-val is járatos volt: „*elándalodva* a' gyönyörű leánykához ment” — olvassuk a XVIII. század végén egy Lafontaine-fordításban.

Az *andalog* tehát ugyanabból a szájtátást kifejező *á* hangból keletkezett, mint az *ásít*, az *ámul* (sőt az *ajul*

is). Ehhez az *á*-hoz járult egy *-n* mozzanatos és egy *-d* gyakorító képző (ahogy a *csendül-bondul*-ban), majd egy *-l* gyakorító képző (ami például a *döföl* [Adynál], *metél* stb. végén is található) s végül a már említett *-g* gyakorító képző.

'Ámulva (szájtátin) bolyong' — ilyesmit jelenthet tehát eredetileg az *andalog*, illetőleg *ándalog*. S a régi nyelv bizonyossága szerint kezdetben valóban nem is volt valami költői hangulata a szónak, hanem inkább rosszálló. Egy 1763-i halotti beszéd példázatában ezt olvashatjuk: „a' hét szegény Iffjak közzül-is ha az első nem *andalgott* volna az úton, ha bé nem húnnya volna a' szemét, ha bár tsak akkor, mikor meg-botlott, felnyitotta volna, övé lett volna a' nagy zatskó pénz.” Itt tehát körülbelül azt jelenti szavunk: 'bámészkodott', illetőleg 'alamuszín, álmodozva, (? behunyt szemmel) járt'. Csokonai barátjánál, Mátyási Józsefnél is inkább rosszálló értelmű a szó 1794-ben; az igazgyöngyöt termő

gyöngykagylóról, illetőleg a gyöngyhalásról írja:

Ékes a' drága gyöngy az
Aszszony nyakába,
De készül a' tenger
mélyeséges árkába,
Retteg a' ki le-száll,
hogyha dólga halad,
Ott lepi a' szökött víz
[= dagály], ha haza
szalad.

Vagy ha *ándalogni*
piszmozg a' tsigával,
Oda metszi kezét
bé-tsapodásával.

Négy év múlva, Csokonai versében azonban már egyértelműen ábrándozó, álmodozó költői sétálást jelent a szó.

A *mereng*-hez előjáróban jegyezzünk meg annyit, hogy Vörösmarty híres versének eredeti címe így hangzott: *Laurának*, s a vers második szavából született meg a végleges cím:

A' *merengőhöz*

Hová merült el szép
szemed' világa?
Mi az, mit kétes távolban
keres?

A címadó ige jelzi is egyben a *mereng* szó eredetét: a *mer(ül)* igével függ össze nyilván, hiszen aki *mereng*, az *elmerül* valaminek a szemlélésében, vagy ha másban nem; saját gondolataiban. Ezt bizonyítja a szó korábbi, eredeti jelentése is. A XVII. században még a hajók „merengtek”:

És íme az tengeren nagy
háboru támada
Ugy hogy az hajó

mereng vala —
olvassuk Geleji Katona István jeles erdélyi nyelvtanító egyik munkájában. A *mereng* itt még nyilván azt jelenti: 'merülget'. S hogy ebből az eredeti jelentésből miként alakult ki a mai?

Az érzemény tengerében
Ölelkezve merengnek —
olvassuk Kisfaludy Sándor népszerű verses regényében, a Himfy szerelmeiben.

A tengerbe merüléstől így vitt az út az érzelmekbe, a szemlélődésbe merülésig, a költői *merengés*-ig. (Itt csak annyit jegyzünk meg még, hogy a *mer*, *merül* ige ősi örökség nyelvünkben: a rokon vogul nép nyelvében a *marecht* azt jelenti: 'merülget'.)

A szavak titkán elmerengve, vagy ha tetszik: elandalodva, a nyelvtörténet száza-daiba lemerülve sikerült néhány kagylót felhoznunk, felnyitnunk, s talán nem is hatott munkánk — Mátyási Józseffel szólva — „ándalogni piszmozgás”-nak.

Szilágyi Ferenc

Eber szemmel, füllel

A Posta című postai és távközlési szaklap 1961. évi 2. számában olvastuk: A cím alatti híradásból megtudtuk, hogy Üzembe helyeztek egy új távközlési központrendszert, azaz — amint a képen is látható — megkezdte működését az említett új létesítmény, intézmény. Kár, hogy a hivatalosra sikeredett címből nemigen lehet erre következtetni.

U. I.

ÜZEMBE LÉPETT
EGY ÚJ TÁVKÖZ-
LÉSI BÉRUHAZÁS

Talán tíz éve is elmúlt már, hogy megkezdtem állatorvosi működésemet egy kis nyugat-dunántúli faluban. Alig néhány napja dolgozhattam, mikor egy beteg szarvasmarhához hívtak. Az idős gazda, cseréppipát szorongatva fogai között, az istállóban várt rám. Az üdvözlés után rögtön a lényegre tértem, és megkérdeztem, milyen szokatlan tüneteket észlelt a tehénnél. Az öreg szűkszavúan csak ennyit mondott: gaborgya! Mi az ördög lehet ez? — bizonytalanokodtam el. Ilyen betegségről még nem hallottam. de lássuk csak! — léptem közelebb a beteghez.

Vakabula! — emelte fel intőn kezét a bácsi.

Most már végképp nem tudtam, hányadán állok, az indián varázsigenek hangzó szóra már rákérdeztem:

— Milyen az állat, papa?

— Hát... ollan... baciforma!

— Baca? A mindenit! Eddig azt hittem, tudok magya-

rul, morogtam, és közben óriási vizek jöttek le rólam. Az öreg észrevehette zavaromat meg kerekre tágult szememet, mert egyszerűen kibökte:

— Böszme, na!

Hát ettől se lettem okosabb. Mit volt mit tenni, odaléptem az állathoz, hogy végre megvizsgáljam. Alig értem hozzá, megugrott, és úgy a falhoz szorított, hogy egy darabig nem kellett levegőt vennem. igaz, nem is tudtam volna.

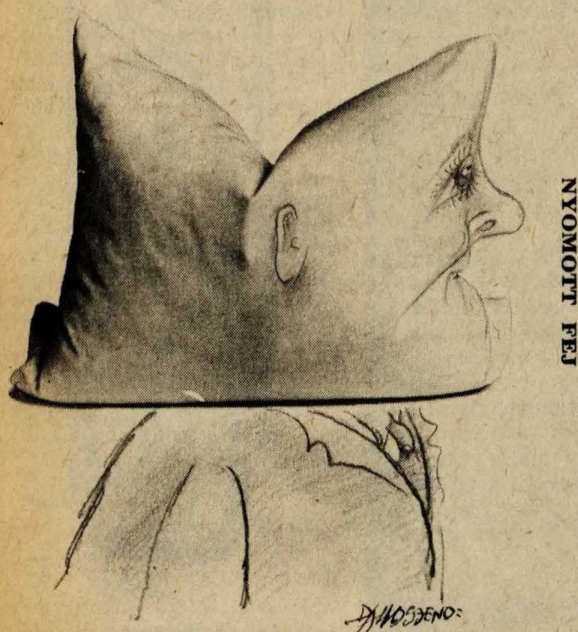
Azután az ágyat nyomva, volt időm elgondolkodni azon, hogy lám-lám, milyen gazdag is a magyar nyelv! Hány rokon értelmű népies kifejezésünk van a „bolondos”, „nyugtalan” szavainkra. Csak az a kár, hogy ezt egy bordatörés árán kellett megtanulnom. Na mindegy! Az biztos, akárhová vet is a sors, ezeket a szavakat már soha nem felejttem el!

Dr. Galiotti Csaba
(Bő, Vas m.)

ÁLLATKERTI BEMUTATÓ

Az ocelot bemutatására több leírás, illetőleg „átírás” érkezett. A legsikerültebbeket a következő olvasóink küldték: Homoki Erzsébet (Budapest), Kalmár Gézáné (Budapest), Kommár Ferenc (Gödöllő), Papp Sándor (Szolnok). Jutalmuk: az Édes Anyanyelvünket küldjük számukra két éven keresztül.

A szerkesztőség

Az emberi életnek örök hajtóereje a többre törekvés. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a világ megismerhetőségének kapui fokozatosan szélesebbre tárulnak. A hétköznapiak is egyre magasabb lépcsőfokok megjárására ösztönöznek.

Ezzel a haladással a nyelv, a valóságnak sajátos tükörképe is lépést tart. Elég gyakran úgy, hogy tágul a jelentésköre vagy bővül a családja egy-egy szónak. Például csúcs szavunk erőteljes térhódítását pár éve jelezte már a nyelvművelő szakirodalom, s e szóhasználat azóta is szinte újabb és újabb csúcsokat ér el.

A csúcs szó — nyelvtörténeti kézikönyveink tanúsága szerint — finnugor eredetű eleme szókészletünknek. Alapnyelvi formájának, a kikövetkeztetett *csuca* hangsornak kezdetben 'kiálló, kinyúló rész' lehetett az értelme. Az ősi hangsor és máig is élő jelentése később változatokkal, illetőleg árnyalatokkal gazdagodott. Az előbb említett szakkönyvekéhez tájszótáraink véleményét is hozzátéve: *csúp*, *csucska*, *csucskó*, *csucsock*, *csucsock*, illetve *csúcs*, *csücske*, *csücsök* stb. változatai is keletkeztek. Ugyanakkor a mai alapjelentéséhez, 'hegyes rész' értelméhez egyéb jelentéstartalmak is társultak: 'magas pont', 'orom', 'tető', 'púp', 'dudor', 'sarok' stb. E rugalmas szavunk egyre gyakrabban épül be összetételekbe (pl. *szívcsúcs*, *csúcsív*), és metaforikus áttétellel átvitt, többnyire 'kiváló, ki-magasló' értelemben is általánossá vált.

Igy napjainkban *csúcsa* lehet nemcsak a hegynek, a gúlának mint mértani testnek, egy-egy szerszámnak, karácsonyi díszként a fenyőfának, hanem a teljesítménynek, a forgalomnak. legjobb alkotásként az írói életműnek. Aztán beszélünk demográfiai csúcsról; a fiatal énekesnőt a popkoncert csúcspanak kiáltják ki; szóba

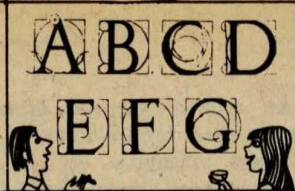
jön a boldogságnak is a csúcsa, azaz tetőpontja. Csúcsot, vagyis rekordot eredményezhet a sportolás, a munkaverseny, de egyesek csúcsot hajhásznak a szivarszívásban, a dominókirakásban és még sok egyébben is (gondoljunk például a bűvös kockára).

Napjainkban a nem is régi *csúcstalálkozó*, *csúcsszerv*, *csúcsidő* mellé felsorakoznak az olyan összetett szók, mint a *csúcsmegbeszélés*, *csúcskészülék*, *csúcstitkár*; *gázolajcsúcs*, *űrcsúcs* stb. Mellettük megjelennek rövidült változataik is, úgy, hogy címszavunk magába szívja összetéltársának a jelentését. Például egy-egy csúcsertekezletre utal a *külgyminiszteri*, a *rögtönzött*, a *tőkés*, az *arab*, a *bécsi*, a *havannai*, a *tokiói csúcs*; a csúcsidőből született a *reggeli csúcs*, és a csúcsforgalomról értesít a „nyár eleji csúcs a táborban”. Sőt az ekkép önállósult, jelentést sűrítő szó beépülhet újabb összetételbe: a szójátékszerű *rúdcsúcs* a legkiválóbb rúdugrók találkozója, a *szupercsúcs* a hét végi autóforgalmat jelöli bizonyos szövegkörnyezetben.

Helyenként mintha túlzásba is vinnénk szavunk használatát. A sportsargonban talán elfogadható, de a választékos nyelvhasználatot igénylő fórumon kissé derűsnek hat a *női csúcs*. A „*Csúcsock*: Szabó és Kovács” cikkcím is félrevezető lehet, hiszen a cikk nem a személyeket, hanem a teljesítményüket akarja értékelni. A *csúcsszuper*, a *minicsúcs* is csak sajátos stílusösszefüggésben jogos az összetételnek idegen eleme miatt.

Ha az efféle divatot mérsekélni kell is, a csúcs szó lankadatlan terjedését üdvözölni lehet. Hiszen a járható csúcsock *csúcsa* olyan, mint az emberi teljesítmény: a jövő által túlszárnyalandó magaslat.

Molnár Zoltán Miklós

GYALU

Nem tudom, mondtam-e már, hogy utálom őt, az olvasószerkesztőt. Nem akarok túlozni, amúgy egészen rendes ember lenne; egyenes, becsületes, jó családapa, sajátos még szimpatikus is. Mégis utálom. Azt is megmondom, hogy miért. Mert mindent legyalul. Teszi ezt pedig a következőképpen.

Egyszerű újságíró-sülvölvényként — elkészülve az éppen aktuális nagy művel — szerény, de önérzetes mosollyal asztalára teszem a kéziratot. Mindent beledattam. Színes képsorok, tarka szóvirágok, melyek azért nem fedik el a magvas mondanivalót. Igyekszem a mondatok arányát is megfelelően megválasztani, hangulatos képpel indítok: „Úgy húsz évvel ezelőtt Kaliforniában jelent meg először ez a félig görkorcsolya, félig hullámlovas sporteszköz, melyet feltaláló *skateboard*-nak neveztek el.” Nekem határozottan tetszik. Rövidesen kiderül, egyedül állok ezzel a véleményemmel.

— Nézd — mondja ő —, annak, hogy „úgy”, semmi értelme sincs. Ha nem vagy biztos a húsz évben, akkor ne írd, vagy írd azt, hogy kb. húsz éve. Aztán mi szükség van arra, hogy ezt a Kaliforniát külön hangsúlyozd? Másutt is feltalálhatták volna. Kell neked, hogy majd nyugatimádatlalt vádoljanak? Ezt kihúrom. Na aztán ez a „félig görkorcsolya, félig hullámlovas”, ez fából vas-karika. Mert vagy ez, vagy az, valójában pedig egyik sem. Csak félrevezetjük az olvasót, azt pedig nem szabad. Ezt a *skateboard*-ot sem javaslom neked. Igaz, hogy a következő mondatban már megírod a fordítást is, *gördeszka*, de az angol szót ahányan olvassák, annyiféleképpen fogják kiejteni. Meg egy kicsit ez is olyan kaliforniás. Nem kell csillogni az angol tudásoddal, nem érdekl az olvasókat. Hallgasd meg, mennyivel egyszerűbben és érthetőbben hangzik az egész mondat így: „Kb. húsz éve is volt már *gördeszka*.”

— Igazad van, így sokkal jobb — vicsorgok csendesen. Így legalább van némi reményem, hogy nem olvassa to-

vább, és nem gyalulja le az egész írást az ő sima, sallangmentes, egyszerű stílusára.

És ez így ment hónapról hónapra. Először vitatkoztam. Kevés sikerrel. A labda valahogy mindig visszajött az én térfelemre. Aztán a vita hevessége is csillapodott, egyre gyakrabban törődtem bele, hogy szóvirágaimat lefaragják, képeimet uniformizálják, belesimítják abba a nyugodt, beleköthetetlen, dögunalmas stílusba.

Legutóbb már azon kaptam magam, hogy én is azonosulni kezdek ezzel. Halhatatlan költőnk egyik legismertebb versét olvasgatva megállapítottam, hogy ez a Petőfi teljesen szétszórta, ok nélkül csapongó, zavaróan komplikáltan író egyén. Cso-dálom, hogy a cenzúra nem gyalulta meg egy kicsit a zagyva sorokat. Elég csak az első néhány szót megnézni.

„Mit nekem te zordon Kárpátoknak — fenyvesekkel vadregényes tája!”

Először is, mi ez a mesterkelt hetykeség? Nincs is értelme ennek, hogy „mit nekem”. Helyesen azt kellett volna írni, hogy „minek nekem”, vagy keményen, pártosan állást foglalva: „Nekem nem kell”. Aztán miért tegeződik ez a költőcske a Kárpátokkal? Majd be fognak írni a szerkesztőségbe, hogy nemcsak megalapozatlanul zordnak nevezi a tekintélyes közép-európai hegyvonulatot, de még le is tegezi. És mi az, hogy „fenyvesekkel vadregényes táj”? A táj lehet fenyvesekkel borított vagy vadregényes, esetleg mindkettő. De hogy fenyvesekkel vadregényes, nincs is értelme.

Helyesen, de tiszteletudóan tehát valahogy így hangzana az idézett rész: „Nekem nem kellene, kedves Kárpátok, az Ön kétségtelenül vadregényes, bár a felületes szemlélő számára az első pillanatban zordonnak ható tájai”.

De hát a „költő” nem ezt írta, sőt... És ez még így megy tovább, oldalakon keresztül. Nincs türelmem tovább olvasni. Új kéziratot fogok kérni.

Perényi József

Bemutakozás: mit akarunk?

József Attila, a magyar nyelv egyik legkiemelkedőbb ismerője és formálója így jellemezte nyelvünket: „A magyar szóból finom műszer lett, zajtalan sebességű gép, mellyel a mérnöki elme könnyedén alakíthatja fogalmait. De a lélek homályos vidékeit is lágyan kiemeli mélyeiből költőink ihlete. Nyelvünkkel megmintázhatjuk a kővágó motorok pergő zaját, az udvar sarkában gubbasztó, maroknyi szalmaszemét alig-alig zizzenő rebbenését. Egyszóval nyelvünk ősi és modern, erdei, mezei és városi, ázsiai és európai.”

A költő szavait nem vonhatjuk, nem vonjuk kétségbe, de ha az egyes elmondott vagy leírt megnyilatkozásokat vesszük szemügyre, már korántsem lehetünk elégedettek. Avagy helyénvaló például az, hogy a rádióban egymás utáni adásokban egyszer a *Körösök*-ről, máskor a *Körösök*-ről hallunk? És várhatjuk-e jogos kérésünk orvoslását attól a hivataltól, amelyik ilyenféleképpen értesíti felelt: „Az úgy még nem került elintézésre.”? Továbbá: a megértést szolgálják-e napilapjainkban a *kooperáció*, az *infrastruktúra*-féle idegen szavak? Vajon mire jók a homályba fúló agyonzsúfolt, nyakatekert mondatok? És a minduntalan felbukkanó cél nélküli, trágár beszéd?

Röviden: van gondunk jócskán napjaink nyelvhasználatával.

Tudván tudjuk, hogy mondanivalónk megfogalmazásának helyesebbé, érthetőbbé, hatásosabbá, szebbé, egyszóval stílusosabbá tétele elsődrendűen közügy, ebben csak az egész társadalom segíthet. Mégis örültünk, amikor a Rádió Nyelvi Bizottságának a javaslatára az Irodalmi Osztály lehetőséget adott arra, hogy az Édes Anyanyelvünk, a Beszélni nehéz, a Magyarán szólva műsorok mellett a „Nyelvünkről — néhány percben” című adásban tollhegyre tűzhetjük a beszéd és írás legkirívóbb hibáit, az erősödő káros változásokat, s rámutathatunk a lehetséges megfelelő vagy megfelelőbb megoldásokra, valamint utalhatunk nyelvünk gazdagságára, legjellemzőbb sajátosságaira, továbbá a nyelv, a stílus és a legkülönbözőbb műfajú szövegek összefüggéseire. Bárcsak sorozatunk a valóban hatásos stílust képviselné, amelyet igazi tettek, eredmények követnek!

(A „Nyelvünkről — néhány percben” című rádiós nyelv művelő sorozat bevezetője. Elhangzott a Petőfi rádióban 1981. április 14-én a sorozat első adásaként. A további adások minden kedden hallhatók a Petőfi rádióban 6 óra 20 perccor.)

Szathmári István

„A szavak értékét nem lehet mérleggel és róffel mérni. A szó értéke mindenekelőtt a helyzetétől függ, s annál nagyobb művész valaki, minél inkább újat tud varázsolni a régiből.”

(KOSZTOLÁNYI DEZSŐ)

...

„A nyelvi jelenségek... következtetni lehet a beszélő közösség gondolkodásmódjának bizonyos általános és különleges vonásaira, természetesen figyelembe véve azt, hogy a nyelv a maga rugalmas konzervatívizmusa miatt sokszor igen régi gondolkodási klisék nyomait örzi.”

(BÁRCZI GÉZA)

DJAVOS

CSALÁDCENTRIKUS

Minden versértelmezés a több síkú jelentés feltárására törekszik. A művészi eszközök és eljárások számbavételével, a részjelentések megfejtési kísérletével kimondatlanul is az általánosabb érvényű mondanivaló titkát fűrkészi.

A költői mű jelentésének bonyolultságára akkor eszmélünk rá igazán, amikor olyan végletesen egyszerű forma közvetíti, amelynek minden elemét megragadhatónak véljük, de lényege a tüzetes vizsgálat ellenére is — úgy érezzük — rejtve marad előttünk. Efféle mű Weöres Sándor egyik újabb verse, amely az *Élet és Irodalom*ban jelent meg 1979. szeptember 1-én.

Talizmán

Elmegyek elmenni
maradok maradni
elmegyek maradni
maradok elmenni.

Szaladok szaladni
megállok megállni
szaladok megállni
megállok szaladni.

Fölkelek fölkelni
leülök leülni
fölkelek leülni
leülök fölkelni.

Születek születni
meghalok meghalni
születek meghalni
meghalok születni.

A költészet ősfarmáival dolgozik itt a művész: ismétlések, egyszerű variációk, párhuzamok, ellentétek s a variálódáshoz szükséges legminimálisabb szókészlet, amelynek fogalmi tartalmát csak felfokozza a monoton ritmus. Évezredek átívelve abba a világba röpi az olvasót, ahol a kiszolgáltatott ember a formába kényszerített szó mágikus erejével akar szembeszállni az ártó hatalmakkal. A tizenhat soros kis vers a ráolvasók, a varázsénekek kései rokona. S ha a primitívnek látszó szerkezetet jobban szemügyre véve fölfedezzük a minden elem helyét mérnöki pontossággal megtervező művészi tudatosságot, nemhogy elszalana a vers keltette varázs, de még inkább fokozódik. Vele együtt kíváncsiságunk is: mit rejt ez a tökéletesre csiszolt parányi konstrukció? Egyetlen támpontunk lehet: a költői eszközök számbavétele.

Kezdjük a zenei elemekkel! A vers magyaros ritmusa, sorfaja: felező hatos, ugyanolyan, mint a Szeretnék szántani... kezdetű

A rejtélyes egyszerűség

WEÖRES SÁNDOR TALIZMÁN CÍMŰ VERSÉRŐL

népdalunké. Ritmusát különösen élessé, pattogóvá teszi az ütemhosszúság és szóhosszúság egybeesése. Mindegyik szó háromtagú, és kitölti a teljes ütemet, tehát az ütemnyomaték és a szóhangsúly azonos szótagra esik. Sem mellékhangsúly, sem ritmusváltás nem zavarja a metrum maradéktalan megvalósulását. A zenei és értelmi nyomaték ily tökéletes egybevágása szinte misztikussá növeli a monotonitást, olyan érzésünk támad, mintha a vers maga volna az örök változatlan éneke.

A rímszerkezet kissé bonyolultabb. A sorvégi toldalékrím — a főnévi igenév egyalakú képzője — tizenhat soron át azonos ugyan, de másfajta rím is van a versben. A megismételt szavak önrímeiket hoznak létre és nemcsak a sorok második ütemében, hanem az elsőben is. Elhelyezésük azonban különbözik: az első ütemek önrímei keresztírmeik, a másodiké ölelkezők. Abban, hogy az önrímeiket nem pusztán ismétlődésnek, hanem egybecsengésnek érezzük, a mondatbeli összefüggések megváltozásának van szerepe.

Az előzőknél tompább zeneiség forrása a magánhangzók szimmetrikus megoszlása. Az első szakaszban sötét és világos hangzókból álló szavak azonos arányban váltakoznak. Hangrendiség tekintetében ez a szakasz vegyes. A másodikban a sötét hangok vannak túlsúlyban, a

harmadik kizárólag világosakból áll, míg az utolsó ismét vegyes. A kétféle hangzás valamennyi variációs lehetőségét kihasználta a költő.

Költői kép nincs a versben.

Szókészlete mindössze nyolc ige, ezek kettesével ellentétes jelentésű párok: antonimákat alkotnak. Közülük öt cselekvésfogalmat, egy állapotot, kettő történést jelöl. Fogalmi tartalmuk elvontabb szinten a mozgás és nyugalom, illetőleg a kezdet és a vég dialektikus egységére utal. A mozgások irányát három igeikötő fejezi ki (*fel, le, el*), ezek térhez kötik a cselekvést, történést, míg a befejezett jelentésű *meg* igeikötő, valamint a születés és halál fogalma az egyedi lét idejére szűkíti az időfolyamatot. Mindkét megköttőséget ugyanakkor fel is oldja a vers: az irányuló mozgásoknak nincs térbeli végpontja, és a verszárlat szerint a lét sem határolt az időben.

A mondat szerkezet ugyanolyan monoton, mint a ritmus. Tizenhat soron át ugyanaz a séma ismétlődik: első személyű alanyra utaló igei állítmányt bővít a főnévi igenévi célhatározó. A költő írásjel-használata némiképp megtöri ezt az egyhangúságot — szakaszonként négy mellérendelő tagból álló összetett mondatra bontva a szöveget —, de ez nem egyéb, mint az ellentétpárok

elkülönítése egymástól. Az antonimák váltakozva és egymással keveredve töltik be a kétféle mondatrészi szerepet és így, valamennyi variációs lehetőség kihasználásával épül fel a négysoros szakasz. — Változik a cselekvés és változik a cél. Ez utóbbi néha a cselekvés tartalmával esik egybe, néha vele ellentétes. A vers jelentése szempontjából igen fontos, hogy miként értelmezzük a cselekvés és a cél viszonyát. Kiolvashatjuk belőle a cselekvés (és lét) értelmének tagadását, de a tevékeny lét, a mindig újakezdés vállalását is. Ha ez utóbbi mellett döntünk, a költő értékrendjét követjük. A szöveg elrendezése ezt az értelmezést sugallja. A szakaszok nyitó és záró helyzetében (ami pedig igen hangsúlyos minden versben!) mindig a dinamikus jelentésű, illetve a lét kezdetére utaló ige áll.

A zárlat maga is többféle képpen értelmezhető. Kifejezheti az értéket teremtő ember jogos bizodalmit, hogy egyszeri léte tovább él abban, amit alkotott — ezúttal a sor rájátszik Horatius híres mondatára: „Non omnis moriar...” (Devescri fordításában: „Meg nem halhatok én teljesen...”). Lehet utalás a rész-léte magába olvasztó teljes-létre, vagyis ama „kettős világra”, amely a költő monográfusa, Tamás Attila szerint az életmű egyik vezérmotívuma. Mind ez lehet. Egy bizonyos: a létezés hite a költő számára varázsereje — és ez van „Talizmán”-jába zárva.

Fehér Erzsébet

Éber szemmel, füllel
FÚJHATJUK!

Zubay Ildikó 8. oszt. tanuló — 1054 Budapest, Alkotmány u. 10.
— küldte el címünkre az alábbi rágógumicímét:

CSEMEGE RAGOGUMI, MŰANYAG FURULYÁBAN

MSZ-08 1429

GYÜMÖLCSIZŰ GOLYÓ, FÜLYHATÓ

eltarthatósági idő. 240 nap

gyártási dő,

MAGYAR ÉDESIPAR

CSEMEGE ÉDESIPARI GYÁR, BUDAPEST

4,5 dkg/furulya

0,90 kg/karton

13,-ft/furulya

20 DB

260,-ft/karton

Ezt már fújhatjuk !!!

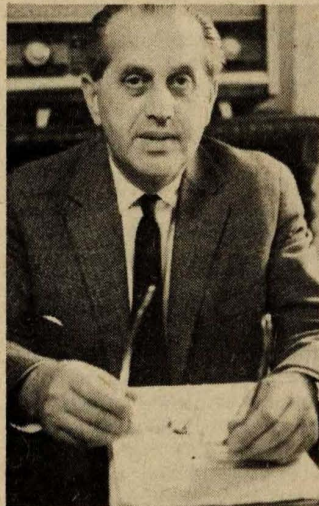
De csak j-vel!

**Mert a Berta, mert a Berta
Nagy liba, nagy liba,
Hát elment a mozi-mozi-
moziba.**

Századunk első éveiben (egészen bizonyosan a rím kedvéért) írta le először a mozi szót Heltai Jenő, Dal a moziról című kuplójában, a mozgófénykép-színház helyett. Gondolt-e arra, hogy új magyar szót alkotott? Aligha. Amiként Kellér Dezső sem sejtette (ezt tőle magától tudom), hogy a magyar szókincset gyarapítja, amikor a *maszek* szót az ötvenes évek elején egy konferencián először mondta ki. De mért említem mind-
ezt?

Mert a Magyar Újságírók Országos Szövetségének folyóiratában, a Magyar Sajtóban olvastam Pálffy József tollából, hogy jó lenne az újságíró helyett valami rövid és találó új szót kidolgozni, hiszen e szó tartalma kitágult, és újságíró a tévériporter, a tévéoperátor is, sőt (s ezt már én fűzőm hozzá) újságíró a rádióriporter és -kommentátor is, noha egyikük sem ír. „Ha arra gondol az ember — írja Pálffy József —, hogy milyen jó, rövid és találó szó a Heltai Jenő kiötlötte *mozi*, akkor igénybe kell vennünk fantáziánkat valamilyen új elnevezés kiigyalására. Például a *tájékoztató* szóból kiindulva.”

E sorokat olvasva ellenállhatatlan becsúgy kerített a hatalmába: hej, ha én lennék az, aki az újságíró helyett új magyar szót eszel ki! Igaz, hogy a *mozi* is, a *maszek* is spontán ötlet eredménye, de ötletet művi úton is létre lehet hozni; neki is veselkedtem rögvest. Megfogadva a jó tanácsot, elkezdtem a *tájékoztató*-t csűrni-csavarni, de semmire sem mentem vele. Hiába töprengtem éjt-napot egybeszóve, e szó eredete, a *táj* vagy *tájék* oly messze van a telekommunikációtól, mint Makó Jeruzsálemtől. Az a gondolatom támadt ekkor, hogy a régi magyar szavak között kell keresgélnem az újságíró korszerű megfelelőjét. Újdondász? Ez a nyelvújítás korából származó csinalmány sohasem tudott igazán elterjedni, ma sem számíthat sikerre. „Kiküldött újdondásunk jelenti” — nem, ez nem jó. Gyerünk vissza a még régebbi időkbe, keressünk egy olyan, ma már nem használatos magyar szót, amely rövid, jól hangzik, és jelentése nagyjából

TABI LÁSZLÓ

megfelel a mai újságíró-nak. Így pattant ki agyamból a pompás megoldás: *igric!* Ez a jó! Rövid, bár szláv eredetű, de már a középkorban honos volt hazánkban, jól hangzik (lásd: *bibic*, *ki-bic*, *bikfic*, *sipirc*); hangszeres énekmondó volt az *igric*, olyasféle, mint a kobzos, lantos, hegedős, regős, bátran kijelenthetjük, hogy ő volt a mai újságíró őse. Már csak azért is, mert „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” azt mondja az *igric*-ről: „Nemcsak ének- és zeneszámokkal, hanem mindenféle haszontalan bohóságokkal is szórakoztatták hallgatóikat.”

Hogy jó példával járjak elől: ha legközelebb névjegyet nyomatok, a nevem alatt ott lesz, hogy „a Magyar Igricek Országos Szövetségének tagja, a Lúdas Matyi ny. főigrice”.

„Különleges”

— Neked ötösöd volt magyarból, ugye, Bandika? Nos hát, mondd meg szépen, mit jelent az a szó, hogy „különlegesség”!

— Az azt jelenti, hogy valami különleges, vagyis nem a szokásos, valahogyan más, mint a többi ugyanolyan.

— Nagyon jól feleltél, Bandika. Ha tehát egy elegáns üzlet cégtábláján azt olvasod, hogy kávé- és teakülönlegességek kaphatók, akkor ott te mit vásárolhatsz?

— Különleges kávé és különleges teát.

— Nos, Bandika, mit mondott a szép és fiatal néni, amikor különleges teát és különleges kávé kértünk?

— Nem mondott semmit. Csak nézett.

— Úgy nézett, mintha azt kérdeztük volna tőle, hogy merre kell menni Hajdúböszörménybe, igaz?

— Csakugyan. Éppen úgy.

— Akkor most bemegyünk ebbe a másik szép üzletbe itt szemben, ahol az áll a cégtáblán, hogy különleges italok kaphatók. Veszünk valami különleges italt.

— Nos, Bandika, mit mondott az a kedves bácsi, amikor valamilyen különleges italt kértünk?

— Azt mondta, hogy csak olyant adhat, amilyen mindenütt kapható.

— És mit felelt, amikor azt kérdeztem, hogy akkor miért hirdet a cégtábla különleges italokat?

— Azt felelte, hogy nem ő festette a cégtáblát.

— Látod, Bandika, ez itt a híres-nevezetes Különlegességi Cukrászda. Ennél valamilyen különleges süteményt?

— Azt meghiszem!

— Nagyszerű! Akkor a legjobb helyen járunk.

— Láttál valami olyan süteményt, Bandika, amilyen sehol máshol nem kapható?

— Nem láttam. Nagyon szép sütemények voltak, de ugyanilyen szép süteményeket már láttam máshol is.

— Akkor most elstátunk a Madách térre, ahol egy vendéglő cégtáblájára az van kiírva, hogy sóletkülönlegességek kaphatók. Ennél valamilyen sóletkülönlegességet?

— Nem. Menjünk inkább az Állatkertbe. Most már pontosabban tudom, mi az, hogy „különlegesség”.

— Hadd hallom.

— „Különlegesség” azt jelenti, hogy semmi különös.

— Jól van, Bandika. Jutalmul elviszlek az Állatkertbe.

TABI LÁSZLÓ

Név-
háború
vagy
béke?

Nem tudom megérteni azokat, akik előkelőségeknek, a talajtalan nosztalgia egyik jelének tartják a ma divatos, idegen hangzású keresztnéveket. Glosszáírók, humoristák csipkelődnek azon, hogy a hatvanas évek óta született gyerekek között mennyi Norbert, Rajmund, Bernadett és Tímea van.

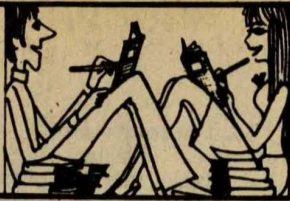
Na és? Amikor én jártam iskolába, az osztályban leg-alább három Laci volt, Gyuriból és Jánosból is több. Katalin, Zsuzsa, Éva se egy volt csupán. Márpedig a név a megkülönböztetés eszköze is, és nem tartom feltűnni vágyónak azt, aki azért szereti ritka nevét, mert az adott közösségben egyedül ő viseli, tehát kizárólag őt „jelzi”. (Más kérdés persze, hogy ma már talán három Mónika is akad egy osztályban.)

Az idegen nevek ostorozói ugyanakkor figyelmen kívül hagyják, hogy e neveket a Magyar utónévkönyv útmutatásai szerint, magyar helyesírással anyakönyvezik. Ezek a nevek ma már — a társadalmi különbségek megszűnésével, a város és a falu közeledésével — nem sorolhatók az „úri kiváltságok” közé, mindenkinek joga van hozzájuk.

Változóban vannak a névadási szokások. Nemcsak a külföldi nevek divatosak, hanem a történelmi magyar és a bibliai nevek is. Egyre több az Emese, Enikő, Szabolcs, Csaba, Dávid, Benjámin, Eszter nevű kisgyerekek.

Én csak örülni tudok ennek, mint ahogy az élet bármely területén üdvözlöm a sokszínűséget, a változatosságot. Nem kell tartani attól, hogy az új névdivat kiszorítja a hagyományos neveket! Különböző ízlésű emberek élnek egyszerre egy országban, különböző neveket adnak újszülötteiknek. Így valósul meg a nevek békés egymás mellett élése.

Gönczi Annamária

Versengés és tiszteletadás

TUDÓSÍTÁS A KAZINCZY-VERSENY ORSZÁGOS DÜNTŐJÉRŐL, GYŐRBŐL

„A haza: a Szó. Így élünk a hazával. Mert nemcsak a hazában élünk mi, de a haza is él mibennünk. Így viselkedünk a hazát magunkkal-magunkban.” A Szép magyar beszéd 1981. évi döntőjébe bejutott 121 gimnazista és szakmunkástanuló izlelgette néhány perccel a fellépés előtt *Juhász Ferenc* Kossuth-díjas költőnk *Mondatok a nyelvről* című tanulmányának kézhez kapott szövegét. Miután megértette a szép gondolatokat, szólításra valamennyi fiatal egyenként odaállt a bírálóbizottság elé, hogy értő módon vetélkedjék a Kazinczy- emlékéremért. Vetélkedő volt ez, verseny a javából. Magam — kísérő tanárként hallgattam végig mindkét napon a tanulók produkcióját, s kollégáimmal a verseny végén azt alapítottuk meg, hogy a zsűrinek nem lesz könnyű dolga.

Megfigyelésünk igazolódt. A kétnapos verseny végén, április 28-án 10 órakor a Győri Városi Tanács dísztermében felcsendült újra a Himnusz, majd *Bencédy József* a két versenybizottság (a középiskolák és a szakmunkástanulók bizottsága) nevében kiemelte, hogy ebben az esztendőben — az előző évekhez viszonyítva — minőségileg magasabb fokra értünk. Eljutottunk ahhoz az igényhez, hogy a szöveg a maga egészében, teljességében jelenjen meg a versenyző előadásában. A beszédtechnika területén szinte valamennyi versenyző az átlagosnál magasabb fokú biztonságot mutatott. A hangképzés alapvető követelményeinek ismeretén és alkalmazásán a versenyzőknek jelentős része már túl

van. A legtöbb javítanivaló a hangsúlyozásban és a hanglejtésben akadt, elsősorban is a jelző és a jelzett szó viszonyában. Néhány hibától eltekintve azonban a versenyzők többsége szép szövegmondásával sok örömet szerzett a bizottságnak és a hallgatóságnak. A szakmunkástanulók hatodik éve megrendezett versenye különösen jól sikerült.

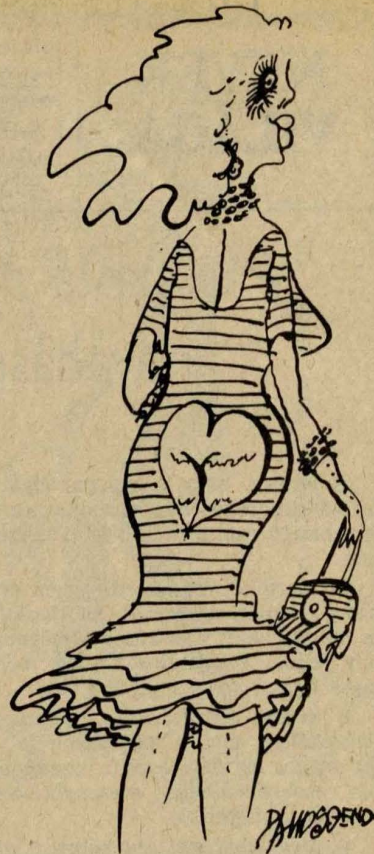
Az értékelés után *Péchy Blanka* érdemes művész, a Kazinczy-díj alapítója tizenöt középiskolásnak és tizenöt szakmunkástanulónak adta át a Kazinczy- emlékérmét és a jutalmakat. A KISZ Központi Bizottsága különdíját öt középiskolás és öt szakmunkástanuló kapta.

A felemelő ünnepélyes aktus az MSZMP Győr Városi Bizottsága titkárnak, *Kollár Tibor*-nak a zárószavával ért véget. „*Hívja, várja Önöket jövőre is Nyugat-Magyarország fővárosa, a szép magyar beszéd országos fellelgvára*” — mondotta. A hívó szóval szépen csendült össze a Kazinczy Gimnázium énekkarának előadásában nemzeti énekünk, a Szózat, mely méltó módon zárta be a Szép magyar beszéd ünnepét.

Köszönet érte mindazoknak, akik a rendezés nehéz, de szép munkáját vállalták és vállalják évről évre — a Művelődési Minisztériumtól a KISZ központi bizottságáig, Győr Város Tanácsáig és a Kazinczy Gimnáziumig. Verseny volt ez és tisztelgés a magyar szellemi élet 150 évvel ezelőtti meghalt géniusza, *Kazinczy Ferenc* előtt.

Tungli Gyula

M Ü S Z E R E L E M

A LEGMENŐBB DISZKÓCSAJ

A középső padosorból röppent föl a papírszárnyú üzenet. Kati volt a légi posta feladója, de Géza ráfújt, s a levélke éppen a katedrára libbent.

— Szerelmes levél? — kérdeztem.

— Dehogy! — tiltakozott Kati. — Csak közölni akartam valamit Zolival.

Hitetlenkedve néztem. Furcsán visszhangzott bennem a „közölni” szó. Kati védekezően lobbant.

— Tessék csak megnézni!

Nem is kellett hozzányúlnom a levélhez, ott pihent előttem kitért szárnyakkal. Rápillantottam a felugráló betűkre: „Jó vagy nálam!”

— De hát ez mégiscsak szerelmes levél! — erősködtem. Szélesre kerekült Kati szeme.

— Szerelmes levél? Hát... így is lehet mondani. Nem szoktuk mi ezt ilyen flancoosan. Nem modern...

Nem „modern” a szép szavú üzenet? A mai diákok mindenestre idő- és szóparló romantikázásnak tekintik a színes fogalmazású valómást, a lírai hangú beszédet. Más a fiúk-lányok kapcsolata, mint egykoron, s ezt a változást nyelvünk is tükrözi.

Mert mi a „modern”? Az, ami gyors, rövid, tényszerű. A kifejezésben is. Nem *valának*, nem *társalognak*, hanem — közölnek. „Minek a sok szöveg?” Egy-egy szó

vagy rövidke mondat a helyzet objektív megjelölése, mentes a képzelletindító, színes képszerűségtől.

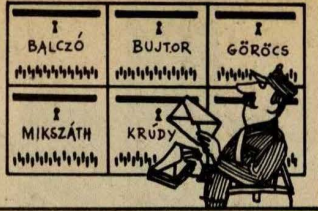
Bemutatok néhány címszót a középiskolások segítségével összeállított mai „szerelmi szótárból”, egy képzelt párbeszéd formájában.

- Udvarolsz a kislánynak?
- Járok vele.
- Tetszik?
- Jó nálam.
- Szereted, ugye?
- Bírom mostanában.
- Csinos lány?
- A legmenőbb diszkócsaj!
- Akkor nyilván gyakran táncoltok?
- Ugrálunk néha.
- Vallottál már neki szerelmet?
- Nyomom a lírát.
- És a — csók?
- Persze, hogy fölraktuk a szájtapaszt.

A hajdanvolt udvarlás, a báli társalgás sokoldalú beszédgyakorlatot is jelentett. Fölváltja ezt a szerelmi „információcsere”?

Elképzelem a jövőt... Szólni sem kell majd. Az ifjak nyakában műszer fi tyeg, amely jelzi a belső érzelmi feszültséget. De vajon az mit fog mutatni?

Költői Adám

Pár szó a magyar névadásról

Ismeretes, hogy a magyar nyelvben a különféle ragok a szótó hangrendjéhez igazodnak: a mély hangú szótövekhez mély hangú rag, a magas hangúakhoz magas hangú rag tartozik.

Felmerülhet az a kérdés, nem érvényesül-e a magyarban hasonló szabály a vezeték- és utónév vonatkozásában is. Kérdés tehát, nem választunk-e névadáskor nagyobb számban mély hangú vezetéknevek után mély hangú utónevet, mint magas hangú vezetéknevek után.

E kérdés tisztázására a jelenleg használatos budapesti telefonkönyv adatait használtuk fel. Kikerestük a leggyakoribb magas és mély hangú vezetékneveket és megvizsgáltuk, hogy ezekben miként viszonylik egymáshoz a vezeték- és utónevek hangrendje.

A megbízhatóság érdekében a mély hangú vezetéknevek közül csak azokat vettük figyelembe, amelyekből legalább 3000 van a telefonkönyvben. Ezek a vezetéknevek:

Nagy	3730 név
Kovács—Kováts	3452 név
Szabó	3452 név
Tót—Tóth	3207 név

A magas hangú vezetéknevek közül — ilyen sokkal kevesebb van — viszont csak azokat vettük számításba, amelyekből legalább 1000 név szerepel a telefonkönyvben. Ezek a vezetéknevek:

Kis—Kiss	2115 név
Német—Németh	1533 név

Mély hangzású vezetéknevek esetében a vizsgálatok az alábbi eredményre vezettek:

Vezetéknév	mély hangú utónév	magas hangú utónév
Nagy	75,1%	24,9%
Kovács—Kováts	70,1%	29,9%
Szabó	74,4%	25,3%
Tót—Tóth	78,5%	21,5%

Magas hangú vezetéknevek esetében viszont az eredmény a következő volt:

Vezetéknév	mély hangú utónév	magas hangú utónév
Kis—Kiss	65,2%	34,8%
Német—Németh	64,2%	35,8%

Ezek szerint mély hangú vezetéknevek esetében a mély hangú utónevek aránya kb. 75%, míg magas hangú vezetéknevek esetében kb. 65%. A két csoport között tehát határozott különbség figyelhető meg. Ezek szerint az aránylag kis számú statisztikai adat ellenére jogosnak tetszik az a megállapítás, hogy a magyarban, névadáskor hangtani szempontok is szerepet játszanak.

Természetesen, névadás alkalmával a magyarban is jelentős súllyal esnek latba egyéb szempontok is: rokon adottságok, családi hagyományok, helyi szokások, nemzetiségi és helyi kapcsolatok, divatáramlatok stb. Ezeknek tudható be, hogy névadás alkalmával a magyar hangtani szabályok csak korlátozottan érvényesülhetnek.

Csonka Pál

Mint rovatvezető nagy örömmel olvastam Csonka Pál kiváló mérnök professzor cikkét. Maga a kérdés roppant érdekes: követi-e az utónév hangrend szempontjából a családnevet. Csonka Pál a budapesti telefonkönyv alapján választott erre a kérdésre. Következtetése bizonyára újabb hasznos gondolatokat ébresztenek a névtudomány kutatóiban. Néhány gondolatommal hadd kezdjem meg én magam a hozzászólások sorozatát.

Hasznos volna, ha valamilyen más névanyagon a női utónevek hangrendi vonzódását is meg lehetne vizsgálni.

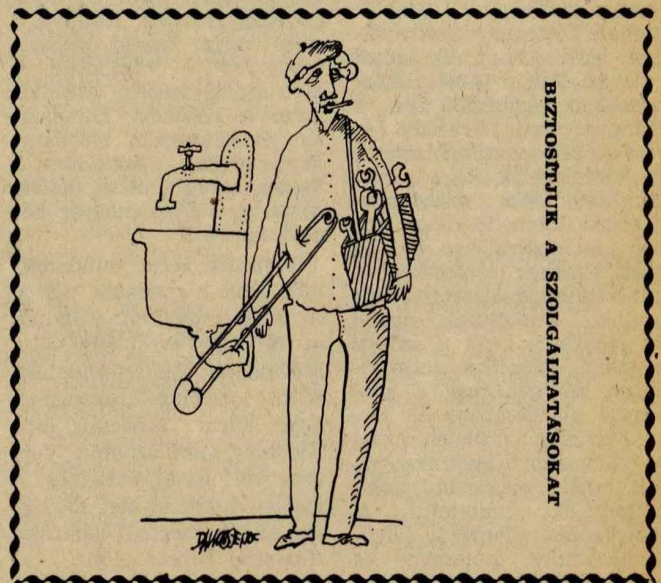
A telefonelőfizetők nagy része ugyanis férfi, mivel a telefont leggyakrabban a családfő nevére írják. Igaz ugyan, hogy több száz esetben a telefonszám a férj és a feleség neve mellett egyaránt megtalálható. Ez egyrészt azt jelenti, hogy kevesebb a telefonelőfizetők száma, mint a telefonkönyvbéli nevek száma. Másrészt azt is jelenti, hogy ezek a nagyszzerű következtetések szűkszerűen csak a férjnévekről adhatnak tájékoztatást. A telefonelőfizetők legtöbbje mellett nincs föl-tüntetve a foglalkozás, ezért — sajnos — nem lehet megállapítani, csupán sejteni, hogy a telefonelőfizetők nagy többsége értelmiségi, kisiparos vagy kereskedő; munkás és paraszt alig van közöttük. A névdivat társadalmi osztály- és rétegtag-zódásáról eddig csak kevés kutatási eredményt olvas-

hattunk. Hazánkban ebből a szempontból Büky Béla a fővárosi névadás hatóerői című könyvét, valamint Biró Ágnes hasonló tárgyú készülő doktori értekezését említ-hetjük meg.

De nézzük az utónevek gyakoriságát. 1967-ben az országosan leggyakoribb tíz utónév a következő volt: László, Zoltán, István, József, János, Attila, Sándor, Tibor, Ferenc, Zsolt, illetve Éva, Mária, Ildikó, Katalin, Erika, Zsuzsanna, Erzsébet, Andrea, Judit, Ágnes. Ez az országos sorrend 1976-ban így módosult: Zoltán, László, Gábor, Attila, Zsolt, István, Tamás, Péter, József; illetve Krisztina, Andrea, Katalin, Szilvia, Zsuzsanna, Mónika, Timea, Éva, Ildikó, Erika. Látható, hogy ezek közül a legtöbb férfinév mély, kisebb részük pedig vegyes hangrendű, és csak a Ferenc névben vannak végig magas magánhangzók. A női nevek nagy része vegyes hangrendű, magas magánhangzós csupán az Erzsébet volt, de 1976-ra ez is kiszorult a tíz leggyakoribb utónév közül. Valószínűnek látszik, hogy a névgyakoriságnak ezt a sorrendjét nem hangrendi szempontok alakították ki. Úgy látszik, hogy az egyébként nagyon igényes hangrendi ízlés csak a névdivat egyéb szempontjain belül érvényesül.

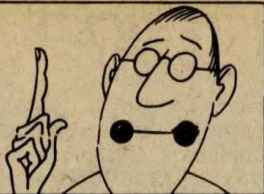
Míndezen a megjegyzések természetesen a legkevésbé sem csökkentik Csonka Pál tanulmányának úttörő voltát és gondolatébresztő jellegét.

Ladó János

BIZTOSÍTVUK A SZOLGÁLTATÁSOKAT

BESZÉLNI NEHÉZ

Beszédünk tempója

Mindenkinek megvan az egyéni beszédtempója; s ezek eltérése csak bizonyos határokon belül mozgatható. Mérték a tempót legkönnyebben az egy-egy időegységre (pl. egy percre) eső szótagmennyiség átlagával lehet.

Amit így megfogunk, az az „abszolút beszédtempó”. Ez ismeretterjesztő előadóknaál kisebb, hírolvasóknál közepes, mérközést közvetítő sportriporternekél elég magas értéket mutathat. — Ez az abszolút beszédtempó elsősorban a beszélőre (másodlagosan esetleg a beszédhelyzetre) jellemző. Így hát tájékoztató értékű, de különösebb kommunikatív szerep nélkül való.

Ebben a sorozatunkban azonban eddig a hangsúlynak, a hanglejtésnek és a

szünetnek mindig az értelmi, a közlésben betöltött szerepét vizsgáltuk. Így amivel most foglalkoznunk kell, az nem az abszolút, hanem a „relatív beszédtempó”. — Mit értünk ezen? Azokat az — egy-egy megnyilatkozáson, sőt egy-egy mondaton belül jelentkező — sebességváltásokat, amelyek az értelmezést, a megértést segítik, azaz kommunikatív szerepűek. Nem önmagukban persze, hanem a többi hangeszközzel együtt.

Nyúlunk vissza rovatcímadó rádióműsorunknak egy korábbi példájához; érzékelte mindjárt a helyes kiejtésformájából is annyit, amennyit (1979. évi 1. számunkban közölt s a Rádió-és Televízióújságban használt) jelölésrendszerünk lehetővé tesz.

A bonni sajtóházban pedig általánosságban az a vélemény, hogy a londoni záróokmány — hasonlóan az ezerkilencszázhetvenötös és hetvenhatos csúcs, kommunikációjához — jóindulatú, de semmire sem kötelező közhelyek gyűjteménye.

A hangsúlyokat és a szüneteket nagyjából szemlélteti az ábra; a hanglejtést és a beszédtempót azonban nehéz volna érzékeltetni. Szerecsenek, ezek a „leírhatatlan” jellemzők némileg hozzákapszolhatók a leírtakhoz. Most csak a tempót nézzük: hogyan köthető az a szöveg egyes részeinek „súlyhelyzetéhez”. Úgy, hogy abból következnek, s egyben azt támogatja.

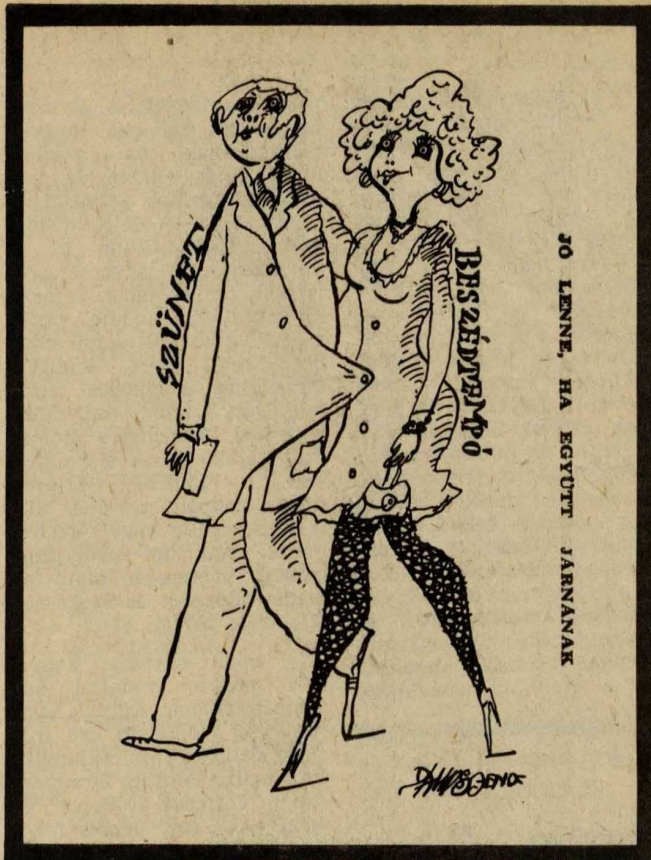
Az első tagmondatnak például közepes a tempója (egyben közepes az átlagereje és átlagmagassága [is]). Hasonló a „hogyan” kezdetű második tagmondatból a bevezető, a „londoni záróokmány” részé. Ehhez képest viszont meggyorsul kissé a közbevetett — két gondolatjel közt álló — rész sebessége; mintha a beszélő minél hamarabb vissza akarna érni a meg-

kezdett és megszakított törzsrész folytatásához (E gyorsulással együtt némileg süllyed az átlagereje és -magassága.) A folytatásban azután enyhén lelassul a tempó, mert ott a mondánivalónak legnagyobb súlyú részlete sűrű (s ugyanakkor emelkedik az átlagereje és -magassága). Nem „szájbarágósan” persze, azért érezhetően, itt van a csúcspont.

Lám: a mondat értelmezését szolgáló hangeszközök együtt járnak, együtt is működnek, segítik, erősítik egymást. — Vagy legyünk realisták, s mondjuk így: jó, ha együtt járnak; jó, ha segítik, erősítik egymást. Mert sokszor ez csak kívánság.

Vegyünk most egy régebbi rádiókommentárt példának! Egyik részlete így hangzott el:

„A technikai-tudományos forradalom az értelmiségre hat legközvetlenebbül. E létszámában és szerepében is növekvő réteg; a termelésben és a társadalomban; ma elfoglalt helyét mérlegelve; azt látja, hogy a dinamikus fejlődés lehetőségeit, kötelességeit és boldogulását; egyaránt jellemzi.”

A szünet- és tempóhibák miatt ezt úgy lehetett érteni: az értelmiség, miközben helyét mérlegeli, azt látja a termelésben és a társadalomban, hogy (nem tudni: ő maga-e, vagy valaki-valami más) egyaránt jellemzi a dinamikus fejlődésnek a lehetőségeit, a kötelességeit és a boldogulását. — Am ennek így se füle, se farka.

Mit jelent ez a részlet valójában? Azt, hogy ez a réteg (ti. az értelmiség) — mely létszámában és szerepében egyre nő —, amikor azt mérlegeli: milyen helyet foglal el (ő maga) a termelésben és a társadalomban, azt látja, hogy dinamikus fejlődés jellemzi (az ő) lehetőségeit, kötelességeit és boldogulását egyaránt.

Hogyan kell ezt az értelmet éreztetni? Az első részt négy egyforma hangsúllyal, s egyenletes, közepes tem-

póval mondjuk végig. A második részt — egy rövidke szünettel elhatárolva ettől — egybe kell fognunk (egészen az „azt” szóig); mégpedig némileg felgyorsított tempóval. Az „azt látja” ehhez képest lassúbb, s emeltebb eréjű. Átlagos, közepes tempójú (s eréjű és magasságú) a „dinamikus fejlődés”, amely alanyként (tehát nem birokosjelzőként) lebegve előre mutat a következő részre. Ezt rövid szünet készíti elő. S mivel a három egyenrangú tárgyon („lehetőségeit, kötelességeit és boldogulását”) meg az őket összefogó negyedik szón („egyaránt”) szétaprózódik a főhangsúly, itt fokozottan fontos, hogy a tempó lassításával jelezzük ennek a részletnek a közlésbeli csúcshelyzetét.

Tökéletlen eszközeinkkel így éreztethetjük a hangsúlyt:

„E létszámában és szerepében is növekvő réteg; a termelésben és a társadalomban ma elfoglalt helyét mérlegelve azt látja; hogy a dinamikus fejlődés; lehetőségeit, kötelességeit és boldogulását egyaránt jellemzi.”

Művészi előadásban van azután a beszédtempónak — jobban mondva: a tempóváltásokban — érzelmi-hangulati kifejező ereje is. — De vajon valóban csak a művészi előadásban használhatók és használandók fel ezek a lehetőségek? Nyilván-

váló: élénkebbé, hatásosabbá tenné a hozzászólásokat, felszólalásokat, beszámolókat is, ha nemcsak a tartalmukra ügyelnénk gondosan, hanem (megfogalmazási és hangzásbeli) formájukra is!

Deme László

Kell-e szégyellnünk anyanyelvjárásunkat?

A ki élénk érdeklődéssel — akár aggodalommal, akár bizakodással — figyeli nyelvünk állapotát, alakulását, az — sok kedvező vagy éppen nemkívánatos jelenség terjedése mellett — bizonyára nemcsak azt vette észre, hogy az utóbbi évtizedekben a nyelvjárási sajátosságok a köznyelv hatására egyre inkább visszaszorulóban vannak, hanem arra is felfigyelhetett, hogy sokan vannak olyanok, akik szégyellik nyelvjárási beszédüket. Ez a jelenség, ez a nyelvi viselkedésforma nem éppen új keletű, kísért ez már jó néhány évtized óta, sőt e szemlélet kialakulásának gyökerei egy-két évszázaddal ezelőtti időre is visszanyúlnak. Nagyrészt azonban akkortól hódított teret a nyelvjárásiasság meg-

vetése, amikor a nemzeti nyelvünk írott és beszélt változatainak, az irodalmi nyelvnek és a köznyelvnek a normái kezdtek kikristályosodni. Az 1945 előtti időkről szólva Csák Gyula pl. a következőket írja erről: „Az iskolán túli világban is megkülönböztető, olykor pedig megbélyegző volt a mi édes beszédünk, ezért bármiféle társadalmi emelkedés feltétele volt, hogy szabadulni kell tőle. Akármerre kimozdult valaki ennek a beszédnek a földrajzi tájáról, mégha csupán cselédnek állt is Debrecenbe vagy Pestre, máris vetkőzte nyelvjárásunkat, hamarabb, mint falusias öltözködését és szokásait. (Új Írás. 1973/4: 67).

Annak ellenére, hogy a magyar irodalmi hagyományokban, írónk nagy részének tudatában és írói gyakorlatában (pl. Faludytól Csokonain, Petőfin, Aranyon, Adyn, Móriczon át Veres Péterig — a sort persze folytatni is lehetne —) a népnyelv értékeinek a felismerése és felhasználása mindig is jellemző volt, tapasztalataink szerint mégis bizonyos rétegek szemléletében a nyelvjárási beszéd szégyelése és lenézése korántsem a múlté. Aligha van olyan nyelvjáráskutató, aki például nyelvjárási anyaggyűjtés során ne győződhetett volna meg erről. Nemegyszer előfordul ugyanis, hogy az egyébként minden szempontból kiváló adatközlővel (magnetofonnal vagy kérdőívvel) végzett gyűjtés sikere azon áll vagy bukik, hogy adatközlőnek akar-e, mer-e

nyelvjárási beszélni, szégyelli-e anyanyelvjárását. Úgy látszik, hogy bizonyos körök (a volt uralkodóosztály tagjai és az értelmiség egyes képviselői) népünk nagy részével el akarták és el tudták hitetni, hogy a műveltség, sőt az értelmesség egyik legbiztosabb jele az, ha valakinek a beszédében nyoma sincs semmiféle nyelvjárási színnek, sajtáságnak.

E nyelvi magatartásforma mögött bizonyára az a — föltehetően nyugati hatással magyarázható — vélekedés húzódik meg, amely a nyelvjárási beszéd és a műveltség közé egyenlőségjellet tesz, pedig a kettő nem föltétlenül azonos. Valószínűleg ennek a szemléletnek a kialakításában nem kis szerepet játszott (és játszik) az iskolai oktatás is, mégpedig az a tanítói-tanári magatartás, amely a nyelvjárási beszédű gyereket nemcsak folyton kijavította, hanem esetleg meg is szégyenítette.

Megfigyeléseink szerint még riasztóbb képtárral élünk, ha azoknak a nyelvhasználatát figyeljük meg, akik faluról városra kerülnek. Egy, nem is jelentéktelen részük — nyelvjárási vonásaitól mindenáron megszabadulni akarván — olyan zagyva „senyvet” használ, amely sem a köznyelvi normának, sem az egykori nyelvjárásnak, sem a kettő közötti regionális köznyelvnek nem felel meg, hanem valami olyan „egyéni” nyelvhasználatot jelent, amely hangzásban, szókinésében és mondatszerkesztésében a „városi” nyelv legigénytelenebb változatából merít legtöbbet. Számukra a faluról való városra kerülés minden téren (az öltözködéstől a nyelvhasználatig) szinte csak a külsőségekben való alkalmazkodást jelenti, és szándékos szakítást a faluval, amelyet mindenestül (nyelvjárásával együtt) szégyellnek.

Erettségizettek, sőt diplomások körében sem ritka a nyelvjárásiasság megvetése vagy esetleg szelid megmosolygása. Talán a magyar szakos tanárok értékelik úgy a nyelvjárások helyét és szerepét, ahogy általában szemlélnünk kellene. Tévedés ne essék: nem parasztromantikát akarok hirdetni; nem azt akarom javasolni, hogy a lehető legarchaikusabb nyelvjárásban szólaljon föl a parlamentben vagy egy nagygyűlésen, de azt pél-

dául még ilyen alkalmakkor is elfogadhatónak tartom, ha a fölszólaló kiejtését, hanglejtését nyelvjárási színezet jellemzi.

Meg kellene már értetnünk a közvéleménnyel, hogy a nyelvjárások nem romlott nyelvi rétegek, nem a köznyelv elrontott vagy elferdített formái, amint eléggé sokan hiszik, hanem olyan széles és gazdag alapot jelentő nyelvváltozatok, melyek talaján az irodalmi nyelv és a köznyelv kisarjadhatott, s melyek történetileg igen régi korokig, a finnugor népek és nyelvek együttéléseinek koráig nyúlnak vissza. Ugyanakkor a különböző egységesítő és elkülönítő erők (pl. gazdasági, társadalmi, történelmi körülmények) hatása következtében a magyar nyelvjárások és az irodalmi nyelv között megközelítőleg sem alakultak ki olyan nagyfokú eltérések, mint pl. a német, a francia vagy az olasz nyelvjárások, illetőleg az irodalmi nyelv között. Szó sincs arról, hogy két, más nyelvjárást használó magyar ne értené meg egymást, ha a szóbanforgó fogalmi kör mindkét beszélő számára egyaránt ismert. Éppen ezért megfelelő helyen lehet és kell is élnünk a nyelvjárási formákkal, hiszen ezeknek kellő mértékű használata nemcsak változatosabbá, színesebbé, hanem olykor árnyaltabbá, pontosabbá is teheti beszédünket.

Ha így tekintünk nyelvjárásainkra, akkor biztosan többen leszünk, akik nem akarunk mindenáron és minél előbb megszabadulni tájszólásunktól, attól a nyelvváltozattól, amelynek a gyermekkorban környezetünkben belénk ivódott vonásai később megkophatnak, színei megfakulhatnak életünk során, mégsem szűnnek meg teljesen, hanem idős korunkig — kinél jobban, kinél kevésbé — megőrződnek, s láthatatlan, de eltephetetlen szálként összekötnek bennünket szűkebb hazánkkal még akkor is, ha attól már régen messzire kerültünk. Ne szégyelljük hát anyanyelvjárásunkat, hanem Somogyi-Tóth Sándorral vehetjük a nyelvjárások személyiségformáló erejét: „Úgy látszik: a tájnyelv színei, ízei és dallamai önkéntelenül, sőt az ember akaratára ellenére is megőrződnek, és még csak nem is szunyadoznak, hanem alakulnak jól fölismérhető személyiségjegyekké. Mégpedig életreszólan.”

Szabó József

Eber szemmel, füllel
GUBANC

Súlypontok a 80-as évekre

A termékszerkezet elemzése a mezőgazdaságban elsősorban súlypontokat képez. Ilyen döntő kérdés: a gabonatermesztés és az erre alapuló állattenyésztés. Helyes arány, amit tartani is

Ferd. Mezei Hírlap,
1981. márc. 26. 1. old.

S van ennek valami értelme?
(Beküldője: Simon Zóárd, 8088 Tabajd, Damjanich u. 7.)
Közléstesi: U. I.

Figyelmező

„Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. Olyan ez, mint a virág illata, a bor zamata, a zománc, az opál tükre.”

(KODÁLY ZOLTÁN)

...

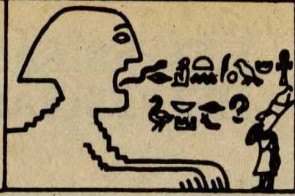
„Láthatólag minden nyelv kifejezési lehetőségei korlátlanok, de nagyok a különbségek abban a tekintetben, hogy az emberi kultúra teljes köréből valójában mennyit fognak át.”

(LOTZ JÁNOS)

...

„Csak a magunk beszédével és írásával való elégedetlenségéből születhetik meg az a lázas, munkás igyekezet, amellyel az anyanyelv szellemének megismerésére és megőrzésére eljuthatunk. Az anyanyelvnek lehetőleg hibátlan használata így lesz egész életünkre szóló, magától értetődő követelés, kérielhetetlen parancs számunkra.”

(SZABÓ T. ATTILA)

Pontozó

Mindenekelőtt az idei 1. számunkban közzétett feladatok helyes megfejtését adjuk meg:

1. *Kitöltőcske*. 1. Eladó — Feladó. 2. Lőtér — Előtér. 3. Epedő — Lepedő. 4. Temes — Ütemes. 5. Áthat — Lát-hat. 6. Talon — Etalon. 7. Akaró — Takaró. 8. Lemér — Elemér. 9. Erény — Serény. A bal oldali függőleges sor: Felületes.

2. *Rejtvényes verscímek*: A) Az örült (Petőfi Sándor); B) Kalibán (Szabó Lőrinc); C) Ringató (József Attila); D) Szabad sajtó (Vörösmarty Mihály); E) Mesteremberek (Kassák Lajos); F) A Hadak útja (Ady Endre).

3. *Keresztkérdések keresztnevekről*. A) Ede (vagy Aba, Ete, Lehel, Lél, Nátán, Sebes); B) Anna (vagy Ada, Anina); C) Ali — Ila.; D) Adél — Léda; E) Leon — Noel.

4. *Füst Milán a nyelvről*. Óh, jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok.

A feladatokat helyesen megfejtők közül ezúttal a következő tíz olvasónk nyert százforintos könyvutalványt, ill. ilyen értékű könyvet: Bagi Zsuzsanna, Poroszló, Sztálin út 1. (3388); Boros Edit, Tuzsér, Szovjet út 34. (4623); Dr. Csató István, Bp. Lobogó u. 20/II. II. 7. (1098); Darabos Istvánné, Tatabánya, Népköztársaság u. 38. (2800); Jármái Gyula, Miskolc, Pozsonyi u. 62. II. 1. (3526); Jenei Csilla, Dombegyház, Béke u. 60. (5836); Krista Zsuzsanna, Battonya, Gyepsor 8. (5830); Pásztor Istvánné, Okány, Sugár u. 65. (5534); Zimonyi Gyula, Budapest, Liszt F. tér 7. II. 19. (1061); A MÁV Gépesített Rakodási Főnökségének Zrínyi Ilona Szocialista Brigádjai, Záhony (4625).

A Pontozó új feladatai

1. *A betű hatalma*. Csaknem négy évtizeddel ezelőtt „Egy betű” címmel rendkívül elgondolkasztató eszme-

fűttatás jelent meg a Pesti Hírlapban Molnár Jenő Antal tollából. Idézünk néhány részletet: „...néha félelmetes erőt mutat egyetlenegy betű is. Egyetlenegy betű, amely a szó élére állva megzavarja, felforgatja a szó értelmét... Nem kell több, csak egyetlenegy betű, s az alázatos emberből gyalázatos lesz, aki javakat nem osztogat, hanem fosztogat, aki nem adakozik, hanem hadakozik, aki nem érti ember-társát, hanem sérti... Egyetlenegy betű néha átfogja az egész világot, az egész életet. Egyetlenegy betű és iszonyból viszony lesz. És a tenyészetből enyészet...”

Íme, ekkora hatalma lehet egyetlen hangnak, egyetlen betűnek. Ellentétésre fordíthatja a szó értelmét. Gondoljunk csak Madách örök becsű művének, Az ember tragédiájának hetedik színére, amelyben Ádám-Tank-rédhoz így fordul az egyik polgár: „Mondd, mit hiszsz, a Homoiusont, Vagy Homoiusont?” Vagy gondoljunk arra, hogy a *gagság*-ból egyetlen betű hozzátoldásával *igagság* lesz; a 'hangot ad' értelmű *hallat* egyetlen hang beszúrásával az ellenkezőjévé, *hallgat*-tá módosul; a *hajdan*, a *bájdús*, a *nyereség* jelentése egyetlen betű megváltoztatása révén visszajára fordul: *majdan*, *háj-dús*, *vereség*! Most következő feladatunk megoldása

közben fejteink jó néhány más példa segítségével is meggyőződhetnek arról, hogy milyen nagy lehet akár csupán egyetlenegy hangnak, betűnek a hatalma. Felsorolunk tizenkét szót. Olvasóinknak az a feladatuk, hogy e szavakat egyetlen betűnyi változtatás (azaz hozzátoldás, elvétel vagy más betűre cserélés) révén alakítsák át olyan szavakká, amelyeknek jelentése lényegében ellentétes a kiindulópontul szolgáló szóval. (Megfejtése egyenként 2, összesen 24 pont.)

- A) Felvonul
- B) Hajdan
- C) Házasságtörés
- D) Hűtés
- E) Licítál
- F) Megolvas
- G) Mímel
- H) Nász
- I) Öröm
- J) Szimmetrikus
- K) Tárt
- L) Vidít

2. *Rejtvényese*. Panni és Anni megrázták a betűfát. Erre lepottyant róla négy betű.

— Felmászok a fára, leszdedek meg egy betűt, és megkapom egy olasz filmsztár nevét — szól Panni.

— És is felmászok — mondta Anni. — Leszedek egy másik betűt, és kirakom egy magyar színész névét.

Ki a két művész, akire gondoltak? (Megfejtése nevenként 4, összesen 8 pont.)

3. *Látszólag(osan) vagy tényleg(esen)?* Igen, ez itt a kérdés. Mármost az, hogy ez a feladat csak *látszólag* (lát-

szólagosan?) könnyű, vagy *tényleg* (ténylegesen?) az. Olvasóink majd eldöntik. Miről is van szó? Arról, hogy olykor fölöslegesen halmozuk beszédünkben a külföldi toldalékokat. Íme, itt is. A *látszólagosan* semmivel sem jelent mást vagy többet, mint az egyszerűbb *látszólag*, s nemegyszer a *ténylegesen* is csupán azt jelenti beszédünkben, amit a *tényleg*, vagyis: 'csakugyan, valóban'. A feladat: tessék további olyan *-lagosan*, *-legesen* végű szóalakokat keresni, amelyeknek *-osan*, *-esen* végződését a szó jelentésének különösebb sérelme nélkül elhagyhatjuk, legalábbis bizonyos esetekben. Ha egy-egy szópair mellé rövid magyarázatot, szemléltető példát is szükségesnek éreznék, ezt se röstelljék beküldeni! (Megoldása szópaironként 1—1, összesen legfeljebb 18 pont.)

4. *Négy regény cím*. Négy szövejtvényt közlünk. Mind-egyiknek egy-egy magyar regény címe a megfejtése. Melyik ez a négy cím, s kik a szerzők? (Megfejtése egyenként 4, összesen 16 pont.)

- A) A tenger visszahúzó-dása a peremén
- B) Alkoholista ökelme
- C) Oktatási intézmény a fél tucat férfinév
- D) Az adásvétel tárgya patás háziállat

5. *Illyés Gyula a nyelvről*. A jeles költőnek nyelvünk-ről szóló megállapítását rejtettük el keresztrejtvényünk fő soraiban. (Megfejtése 25 pont.)

A megoldásokat a lap szerkesztőségének címére kell beküldeni 1981. november 15-ig. A borítékra tessék ráírni: Pontozó!

Jó megfejtést, jó szórakozást kívánunk a szerzők:

- Borbély Károly (5.)
- Kun Erzsébet (2.)
- Grétsy László (1., 3.)
- Nagy Lászlóné (4.)

Éber szemmel, füllel RÉBUSZ

azaz 150 Ft fillért a fenti fogyasztótól a mai napon átvettem.

Alulírott igazolom, hogy a gázkészüléket gáztömören, kifogástalan állapotban átadtam.

Igazolom, hogy az elvégzett munka megfelelő, a felhasznált anyag és alkatrész rendeltetészerű használatra alkalmas.

Kelt: 19..... év hó nap.

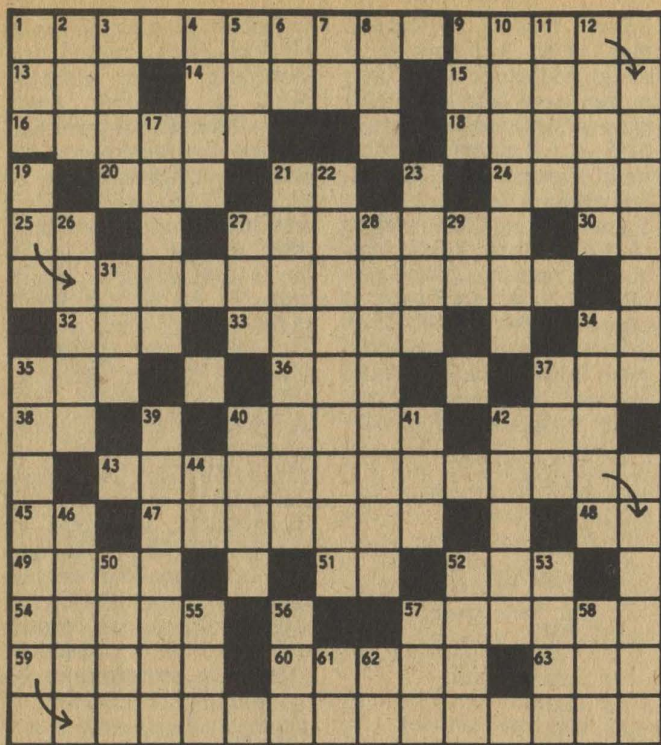
Szerelő:
Szerelő:
Szerelő:

fogyasztó 350 tömb 3x50 l. — 80,532 FELJÉR

szerező
10) Székelyudvarhelyi Államnyelvi
Központ Székelyudvarhely, Pf. 56.

Vajon mit jelent?

U. I.

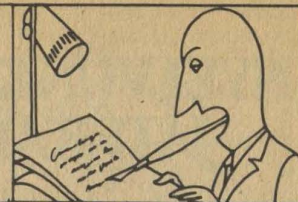
Illyés Gyula a nyelvről

Kossuth-díjas írónk, Illyés Gyula bölcs megállapítása rejlik a beküldendő vízsz. 9., 43., függ. 19. és 35. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. Könnyű, vékony nyári öltözet. 9. A megállapítás első része (zárt betűk: Y, E). 13. Szellemi adottság. 14. Gyógyfürdővel is orvosolható betegség. 15. „S azt mondom: ...komédiának” (Madách-idézet). 16. A virágok selyme. 18. Sosztakovics vígoperája. Gogol novellája nyomán. 20. Egyházi épület. 21. Kicsinyítő képző. 24. Két azonos helyrag. 25. Fordított névelő. 27. Az az állapot, amikor egy tárgy — levegőben vagy vízben — nem emelkedik és nem süllyed. 30. Angol rag (-val, -vel). 32. Vonatkozó névmás. 33. Volt csehszlovák államférfi. 34. A „Gyár” írójának névbetűi. 35. Nők között az első! 36. A közlekedést gátló természeti jelenség. 37. Elragadtatott lelkesedés. 38. Vas megyei község. 40. NSZK-beli iparváros. 42. Hegedű doboza. 43. A megállapítás második része (zárt betűk: T, T, L, O). 45. Virginia állam rövidítése. 47. Nincstelen. 48. Finnország autójelje. 49. Az ókori római naptárban néhány hónap közepe (de női becenév is). 51. Kettőzve: Colette kisregénye. 52. Női hangnem. 54. ...-Kyösti; finn költő, Petőfi verseinek sikeres műfordítója. 57. Díszítésre, kötözésre használt hosszú, keskeny csík. 59. Noha, jöllehet. 60. Idegen szóösszetételekben jelentése: közép, közepes. 63. Szilárd meggyőződés.

FÜGGŐLEGES: 1. Szobrot farag. 2. Erős kártyalap. 3. Korhol. 4. Hegytető. 5. Tagadószó. 6. A ruténium vegyjele. 7. Gumibelső! 8. Felvert tejszín. 9. Garner filmszínész nő személynéve. 10. A cukornál is édesebbek. 11. Kítűzött díj elnyeréséért folytatott versengés a régi görögöknél. 12. Víz-tisztító telepeken alkalmazott szűrőrács. 17. Bársony ... (népszerű operettszínész nő volt). 19. A megállapítás harmadik része (zárt betűk: A, E, Z, T). 21. Valaminek a gömbölyű, kör alakú volta. 22. Törvénybe ütköző cselekedet tényének megállapítása, névelővel. 23. Oxigén jelenléte nélkül nincs. 26. Trópusi eredetű dísznövény. 27. Vissza: kórházi osztály. 28. Könyörögni. 29. „... a Tisza” (Illés Béla regénye). 31. ... Sumac (híres énekesnő). 34. A legnyugodtabb megyénk! 35. A megállapítás negyedik, befejező része (zárt betűk: A, G, G, A). 37. Jókai szerkesztette lap. 39. Händel oratóriuma. 40. Magasít. 41. Kiváló hegedűművész (Tibor, 1906—1981). 42. Építőanyag. 44. Rezetlen! 46. Külföldi táncdalénekes. 50. ... aeterna (= az örök város, azaz Róma). 52. Egyik tenger névadó városa a Don torkolatában. 53. Fosztóképző. 55. Konrád nevében előfordul! 56. Szappanmárka. 57. Dohányzik, népies rövidséggel. 58. Szoknya. 61. A jele: &. 62. Zakó egy-nemű betűi.

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Válasz makedón ügyben

Gombár Imre kérdésére, hogy a köznyelvben használható-e a *makedón* szóalak (Édes Anyanyelvünk 1980. 4. sz.), a válaszom: igen. Véleményem szerint, ha a *vajdasági* magyar köznyelvben általánosan elterjedt ez az alak, s a *macedón* forma egyenesen modorosnak hat, akkor semmi értelme annak, hogy a vajdasági sajtó, rádió és televízió ezt az ott modorosnak tűnő alakot használja. Igaza van Gombár Imrének abban is, hogy a *hazai* magyar köznyelvben is terjed a *makedón* változat. A különbség a magyarországi és a vajdasági nyelvhasználat között ebben a tekintetben csupán az, hogy Magyarországon a két változat közti verseny még nem zárult le, noha a hagyományosabb *macedón* mellett (amelyet a helyesírási szabályzat, a térképek, a tankönyvek képviselnek, és tekintélyüknél fogva fenntartanak) valóban egyre gyakrabban találkozunk írott szövegekben is a *makedón* változattal. A nyelvhasználat ingadozására jellemző, hogy néha egyazon publikáción belül is feltűnik mindkét alak. (Ez természetesen nem helyeselhető.) Így például a Magyarország 1981.

évi 13. számában egy Jugoszláviával foglalkozó cikkben a mellékelt térképen *Macedónia* szerepel, a szövegben kétszer *macedon* (o-val!), kétszer pedig *makedon* (o-val!) fordul elő.

A *makedón* forma terjedését több tényező együttes hatása okozhatja. Egyrészt az ókori *Macedóniá-t* is *Macedónia* váltja föl a tankönyvekben, annak a törekvésnek a jegyében, hogy a latin közvetítésű ókori görög neveket közvetlenül az ógörögből átirat alakjukkal helyettesítsük. Ezt a tendenciát erősítik a mai *Macedóniá-val* kialakuló és élénkülő kapcsolataink is, egyre többet tudunk Magyarországon is a *makedón* költészetről, a magyar turisták közül is nyilván egyre többen eljutnak a viszonylag közeli *Macedóniá-ba*, s a közvetlen kapcsolatok a *k*-val ejtett (és írt) alakok terjedését segítik elő. A szerb-horvát közvetítés is a *makedón* változatnak kedvez. (A legújabb magyarországi kiadású szerb-horvát nyelvkönyvben olvashatjuk: „Macedóniában ... a makedón a lakosság anyanyelve.”)

A *makedón* szóalak nincs teljesen mellőzve szótárainkban sem. A Bakos Ferenc szerkesztette Idegen szavak és kifejezések szótárában: *makedónok* ld. *macedónok*; a Magyar értelmező kéziszótárban pedig: *macedón* ritk. *makedón* található.

Éber szemmel, füllel

Tüzelőolaj

Gyakran járok Szódra az ismerőseimhez, s azt tapasztalom, hogy a település szemlátomást fejlődik. A közelmúltban új kutat állítottak fel, ahol háztartási tüzelőolajat lehet vásárolni, felújítják az orvosi rendelőt és a pedagógusokat. A beruházások közül kiemelkedik a tornaterem építése, amely nem fejeződött még be, de úgy hírlílik hamarosan birtokukba vehetik a gyerekek.

MI A CSODA?

Lux Gyuláné — 2600 Vác, Mátyás u. 6. — a Pest megyei Hírlap 1981. V. 7-i számában álmélkodva olvasta, hogy Sződön nem csupán az orvosi rendelőt újítják fel, hanem a pedagógusokat is. — Csodálkozásában mi is osztozunk!

Zoltán András

Annak is megvan persze a lehetősége, hogy a *macedón* meg a *makedón* küzdelme jelentésmegoszlással fog zárulni. Másoknál is tapasztaltam, a magam nyelvhasználatában is úgy érzem, hogy a *makedón* és a *Macedónia* az ókori népet, ill. országát, a *macedón* és a *Macedónia* pedig a ma élő népet és nyelvet, ill. országát jelenti. A kettő közti különbségtevés igénye oka és alapja lehet annak, hogy a jelenlegi szóhasználati zavar a jelzett módon szűnjön meg.

Fábián Pál

Hideg étel, üdítő ital

Az 1961-ben megjelent Helyesírási tanácsadó szótár még csak különírván közli őket. Konyhamesterségünk és üdítőital-iparunk fejlettségének meg a fogyasztási szokások újabb alakulásának megfelelően azonban az élő nyelvhasználat szerint ma már a *hideg étel* és *hideg-étél*, az *üdítő ital* és az *üdítő-ital* között olyan fokú a jelentés elkülönülése, amely indokoltá tehetné az egybeírt változatot is.

Büfék, bisztrók és más „vendéglátóipari egységek” reklámaiban, felirataiban többnyire *hideg ételek* és *üdítő italok* járja, de nem ritka a *hideg-ételek* és az *üdítőitalok* forma sem.

A p...i Haladás Áfész vendéglőjének firmáján a *hideg ételek* ígérését olvasván — bár étvágyam lett volna —, mégsem éreztem kedvet arra, hogy oda betérjek. A *hideg étel* a magam érzése és logikája szerint (talán a másoké szerint is) olyan étel, amelyet melegen kellene tálalni, melegen szoktak fogyasztani, mert úgy jó, úgy gusztusos, de már elhűlt, és lett belőle *hideg étel: elhűlt leves, meredt kolompér és paszuly, pörkölt, amelyen megfagyott a zsír.*

A *hidegétél* viszont olyan étel, amelyet hidegen szoktunk enni: *szendvics, sonka, kemény tojás, szalámi, vagdalt hús* stb. A sült csirke is *hidegétél*, ha útravalóul viszünk magunkkal.

A *hidegkonyhá*-ban, *hideg-büfé*-ben készített étel miért ne lehetne *hidegétél*? Fogadásokon is *hidegtál*-al traktálják a vendéget.

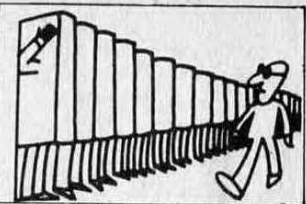
És milyen ital az *üdítő ital*? Megint csak a magam feje szerint itélve olyan ital, amely alkalomszerűen, bizonyos helyzetekben üdít. *Üdítő ital* lehet kánikulában *egy jó hideg fröccs, egy pohár hűtött sör, az azott-fázott embernek két deci forralt bor, egy csésze forró tea, s üdítő itala sokunknak hidegben és melegben egy jó fekete is.*

És milyen ital az *üdítő-ital*? Többnyire *szénsavval dúsított gyümölcslé*, és az a rendeltetése, hogy üdítsen. Ilyenek a *kóla, a Márka, a Traubisoda, a Sió, a meggy-lé, az Almuska* stb. *Üdítő-italok* ezek akkor is, ha már elszállt belőlük a szénsav, ha langyosak is; de ekkor már nem *üdítő italok*, mert nemigen üdítene.

Száz szónak is egy a vége: helyesírási szabályzatunk leendő 11. kiadásában rögzítendő lenne, hogy a *hideg* és az *étél*, az *üdítő* és az *ital* ma már nemcsak esetlegesen állhatnak egymás mellett, hanem összetételt is alkotnak, és ilyenkor egybeírandók: *hidegétél, üdítőital*. Ugyanúgy, mint: a *gyorsvonat, a szárazföld, a nehézfegyver* stb. szemben a *gyorsvonat-tal, a száraz föld-del, a nehéz fegyver-rel* stb.

É. Kiss Sándor

SZEMLE

A magyar nyelv hetének központi rendezvényei — a kezdeményezés 15. évfordulóján — ismét Budapesten voltak. Az írókkal, színészekkel és előadóművészekkel bővült lelkes gárda 220 előadást tartott a „Nyelv és magatartás” téma köré csoportosítva. E tárgyban tudományos ülésszakot is rendeztek. A programhoz csatlakozott a Radnóti Színpad ünnepi estje, Nyelvésdesanyánk címmel; ezt a rádió is közvetítette, amely most is külön műsoridőt szentelt a nyelv ügyének. (A televízió, sajnos, nem kért részt az alkalomból.)

A TIT magyar nyelvi választmánya értékelte a nyelv-hét tapasztalatait. Örvedetes a pesti előadógárda kiszélesedése, de vidéken még a nyelvész törzs erősítésére volna szükség. Szervezés tekintetében a művelődési házak nem nyújtottak elég segítséget. Biztató viszont az iskolák megnövekedett érdeklődése. Az ifjúság körében végzett munkában jelentős része van a Radnóti Színpad rendhagyó magyaróráinak. Hasznosak és vonzóak a nyelvi játékok és vetélkedők, melyeket össze lehet kapcsolni a Kis nyelvészek baráti köreinek mozgalmával. Többen is hangsúlyozták, mily fontos a nyelvi népművelés a szakmunkásképzőkben. Nemcsak a magyarórák elenyésző száma miatt; a tanulók szakmai nyelvhasználatának helyes irányítása, társadalmi-közéleti szerepük megalapozása, művelődési igényük felélesztése és a fiatalok közt elharapózott durvaság lefékezése egyaránt sürgető teendő.

Ehhez kapcsolódva megvitatva a választmány a munkások s fiatalok körében végzendő nyelvi ismeretterjesztés módszertani kérdéseit.

A Péchy Blanka alapította Kazinczy-díjat az idén két tanárnak ítéltek oda. *Moys Klára*, az egrői Dobó István gimnáziumban, *Gerencsér Éva* pedig a győri tanítóképző főiskolán ért el példamutató eredményeket az anyanyelvi nevelés és a szép magyar beszéd szolgálatában.

Nem egyszer tapasztaljuk, hogy a Himnusz vagy a Szózat éneklésekor a fiatalabbak szavak nélkül tárogtnak; nemzeti imáinknak sokan még első szakaszát sem tudják, mert az iskolában már nem természetes követelmény a verstanulás. Az újabb nemzedéknek ezt a méltatlankodva emlegetett fogatkozását és oktatási rendszerünk súlyosbodó mulasztását igyekezett orvosolni — első lépésként — a debreceni „memoriter-konferencia”, elvi tárgyilagossággal emelvény szót egy téves, túlzó pedagógiai nézet és gyakorlat ellen. Hogy szövegeknek szó szerinti „beemelése” öncélú és szükségtelen magolás, igaz lehet, ha a lényeg megragadó tanulásra állítjuk szembe, bár a jó tankönyv legfontosabb részeinek (pl. kristályos tömörségű meghatározásoknak) szóról szóra való megtanulása nemcsak hasznos, de szükséges is. Az irodalmi szövegeket pedig külön megítélés illeti: ezek — a tartalom szellemi értékei mellett — a nyelv gazdaságának és szépségének, a kifejezés művészetének vonzón szemléletes példái, s a fiataloknak segítséget adnak egyéniségük kifejlesztéséhez, nyelvi műveltségük gazdagításához. Ahogy idegen nyelv tanulásában fontos a kész mondatok, kifejezések begyakorlása, anyanyelvi készségünk fejlesztésében éppúgy hasznos az értékes, irodalmi szövegek könyv nélküli megtanulása, ha — helyes irányítással — ez nem válik lélektelen biflázássá. A régi iskola memoriterhelő túlzásaira nincs szükség, de a jól megválasztott és mértékkel adagolt memoriter hasznát nem vonhatjuk kétségbe: a szókincs gazdagítása, a kifejezőkészség és stílusérzék fejlesztése mellett a szöveg érzékletes „felmondásának” a beszédművelésben is szerepe van. És e gyakorlati hasznosságon kívül gondoljunk arra a szellemi értékre, amely a hagyományozódott idézetkincsből sugárzik, sajnos, egyre halványuló fényvel. S különösen fontos ennek az értéknek megőrzése a köztudat számára, mivel a régebbi, klasszikus irodalom — az

TIT-program

A TIT Természettudományi Stúdió (XI., Bocskaikai út 37.) ma délutáni előadásának témája — gyakorlati bemutatóval és színes diavetítéssel egybekötve — a szemzés, oltás, dugványozás a házikertben. A fővárosiakat különösen érdeklő előadás holnap délután 6 órakor kezdődik. Címe *Budapest jövője és a jövő Budapestje*. Rendezője a Tudományos-Fantasztikus Klub, a házigazda *Lantos László* klubelnök. Péntek délután az akvarista szakör rendezésében az akváriumok hálás víznövényeiről tartanak előadást.

Eber szemmel, füllel

PONTO-SABBAN!

Mi a színes? — kérdezi Takács Judit 7. osztályos tanuló (1091 Budapest, Ifjúmunkás u. 22.) — a diafilm vagy a vetítés?

Mindkettő! A színes diavetítés írásmód tehát nem rossz, de a színesdiavetítés írástalan egyértelműbb.

Ester Hübner
jelműve

újkori tananyag folytonos gyarapodásával — mindinkább kiszorul az oktatásból. A nemzeti érzés élesztésének, a hazafiságra nevelésnek is igen hatásos segítőtje az ifjú lelkekbe ivódó irodalmi hagyomány.

A világban szétszóródott magyarság kulturális összefogója az Anyanyelvi Konferencia, amely negyedik tanácskozását augusztusban tartotta Pécsen. A világ minden tájáról — ez szó szerint értendő — gyűlt össze kb. 120 külföldi résztvevő, akik egy-egy ottani magyar közösséget képviseltek. Az előadások és beszámolók, amelyek a magyarnak külföldön anyanyelvként való tanítását, illetve a kétnyelvűség kérdését állították középpontba, megtárgyalták — tapasztalatcsere alakjában is — a lehetőségeket és módszereket, hogyan tudnánk idegenben élő honfitársainkat anyanyelvükben, nemzeti kultúrájukban és magyarságtudatukban megtartani és erősíteni.

A konferenciához kapcsolódott a magyar szellem nagy propagátorának, Bartók Bélának méltatása, valamint a külföldi magyar oktatók és néptáncosok hagyományos továbbképzése. Reméljük, hogy a tapasztalatok és tanulmányok megtermékenyítik lelkes és áldozatos munkájukat.

Zsirai Miklós emléke

Június 24-én a Bimbó út 10/a sz. házon emléktáblát avattak. Itt élt Zsirai Miklós egyetemi tanár, akadémikus (1892—1955), nyelvünk finnugor rokonságának nemzetközi hírű kutatója. Az ünnepi beszédet Lakó György akadémikus mondta, aki a híres nyelvtudós tanítványa volt az Eötvös-kollégiumban és az egyetemen.

Zsirai Miklós a Sopron megyei Mihályiban született, s a híres soproni líceumban tanult. Onnan került a pesti egyetem bölcsészkarára. Kitért azonban az első világháború, s neki be kellett vonulnia, félbeszakítva finnországi tanulmányújtját. Orosz hadifogságba kerülve sem tért el életcéljától: Szibériá-

Nyilvánvaló, hogy a fiatalok nyelvi fejlődésére nagy hatással vannak olvasmányaik. Az MTA Anyanyelvi Bizottsága tehát — tankönyvek után — az ifjúsági irodalomnak hasonló jellegű műveit vizsgálta és értékelte nyelvi-stiláris szempontból. A Móra Kiadó 1979. évi terméskönyvéből „benevezett” tíz ismeretterjesztő könyv e tekintetben jóval a tankönyvek fölé emelkedik, hiszen szerzőik írók vagy jó stílus-készségű és pedagógiai érzékű szakemberek. A két követelmény azonban nem mindig találkozik szerencsésen egybe. A tíz kötet bírálatából két általános tapasztalat adódik: 1. az ismeretterjesztő feladat fékezi a nyelvi fantáziát, szűrkíti az egyéni stílust, mely pedig a fiatal olvasót is vonzza; 2. a kisebbeknek írt könyvekben ritkán sikerült eltalálni a hozzájuk szóló hangot.

A bizottság a kiadó választotta művekből a következőket emelte ki: 1. *László Gyula: Emlékezzünk régiekről* (a történelmi ismeretterjesztés célját stilárisan is legjobban megközelíti), 2. *Agh István: Üres bölcsőnk járása* (a legszebben megírt, költői tájismertetés), 3. *Varga Domokos: Tisztelt családom, -od, -ja* (olvasóihoz és tárgyához stílusában is jól igazodik), 4. *Rockenbauer Pál: Amiről a jégvilág mesél* (közvetlen hangjával a kisebbeknek írt művek közt a legsikerültebbnek látszik).

K. M.

ban tanulmányozni kezdte az Urál vidékén élő finnugor népek nyelvét.

Az ötévi fogságból hazakerülve befejezte az egyetemet, s 1924-ben az Eötvös-kollégium tanára lett. A régebben rettegett finnugor összehasonlító nyelvészetet érdekessé, kedvelté tette tanítványai számára, mert órái kedélyesen, közvetlen hangnemben folytak. Az 1930-as években nevezték ki Zsirai Miklóst az egyetemi finnugor tanszék vezetőjének. Ekkor szerkesztette a Magyarosan című nyelvművelő folyóiratot is. Beszéde és írásai egyaránt a szép, ízes magyar nyelv példái voltak.

Legfontosabb, klasszikus értékű munkája a Finnugor rokonságunk (1937). Megjelentése idején bátor tett volt, hogy méltatta a szovjet kormányzat érdemeit a kis finn-

ugor népek kultúrájának felkarolásában.

Zsirai Miklós példája és emléke serkentő erő számunkra.

Elekfi Erzsébet

Matijevics Lajos:

Az utca nyelve

Fórum (Újvidék) 1979

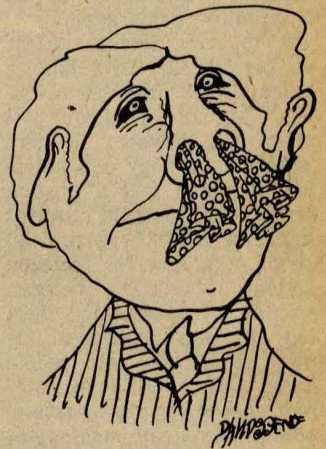
A vajdasági magyar diáknyelv kutatója új gyűjteményében érdekes és alig ismert nyelvi réteget mutat be: a városi és falusi „napraforgók”, „utcamérnökök” — naplopók, utcasarki lézenyők — nyelvhasználatát. „Alanyainknak sajátos kommunikációjával foglalkozunk, s ezért az utcára kell lépniük. Ott keressük a kapcsolatot velük, nyelvüket is közös névvel, az *utcanyelv* elnevezéssel illetjük. Vulgarizmusokkal, kölcsönzött nyelvi elemekkel telítődött, egyaránt minősíthető durvának, tréfásnak, sznobnak, vagánynak” — olvassuk a bevezetőben.

De a nyelv peremére érdemes figyelni. Annál is inkább, mert az *utcanyelv* mindenkire hat, akin eluralkodik a nyelvi igénytelenség. A kis gyűjtemény nem vádbeszéd: példákat sorakoztat fel, nyelvi tényeket közöl, amelyek elválaszthatatlanok az embertől a társadalomtól. Áttekintve az *utcanyelv* szóállományát, rámutat fogalomkörének szűköségére és egysíkúságára, de a szinonimasorokban megmutatkozó szellemességre, az *utcanyelv* teremtő erejére is. A csoporthoz tartozás, az elkülönülésre törekvés ugyanis folytonos szóteremtésre ösztönzi a tagokat.

A Magyarországhoz közelebb eső vidékek *utcanyelve* inkább a nyelv belső elemeire épül (szóképzés, szóösszetétel). Könnyen meghonosodnak benne természetesen az argó elemei is. A határtól távolodva egyre jobban érződik a más nyelvűekkel való kapcsolat. Sokszor használják szerb-horvát szokat, de gyakoriak a német, angol, francia, szlovák, román, cigány kifejezések is. Íme, egy *napraforgó* arra a kérdésre,

hogy mi van a *keszá*-jában (zseb), ezt válaszolja:

„Hogy mi van az én *keszá*-mban? Attul függ, mel-

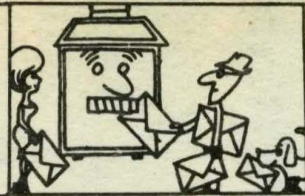

TROMBITATORLASZ

likbe? No nézze csak, ugyebár ez itt a *belső kesza*, ebbe van a *bugyella*, ami leginkább üres, hehehe, meg itt tartom a *koszmoszt*. Ehun van e. Vagy mondjam úgy, hogy *tetűpuska*, tán jobban megérti? A *kabátkezeszámba* nincs semmi, csak egy rongyos *trombitatorlasz*, ezt a Dzsuritul úgy hallottam, hogy *takonypelenkának* hívja. A *nadrágkeszám* lukas, nem bírom belerakni a *koporsószegeket*, mert kipothyogna. A *gyutacsot* kintelen vagyok a *vekkerkeszámba* hordani a *koporsószegekkel* együtt, onnajt nem potyognak ki, meg hát ugye, nekem *vekkerem* az *nuku*.”

Ez a példa megéreztet valamit az *utcanyelv* atmoszférájából. És ösztönöz arra is, hogy elgondolkojunk teendőinken is, a nyelvi durvaság, igénytelenség elleni küzdelem fontosságán.

Heltainé Nagy Erzsébet

Czapek Katalin — 2310 Szigetszentmiklós, Radnóti u. 4/a — mondatelemzési kérdésekben kéri segítségünket.

A *Nem szeret levelet írni; Nem fog levelet írni* típusú mondatokban a *levelet írni* ún. kettős tárgy. Ezek a kettős tárgyú szerkezetek határozós és tárgyias szerkezet-kapcsolatokból fejlődtek ki. A főnévi igenév leggyakrabban célhatározóként szerepelt a mondatban, mint például a mai *dolgozni jár* stb. szerkezetben. Tárgyas igék mellett azonban a nyelvtudat gyakran tárgynak fogta fel a főnévi igeneveket, s így — később analógiás hatásra — sok ige mellett főnévi igenévi tárgy keletkezett. De továbbra is határozónak, nem pedig tárgynak tekintjük a főnévi igenevet a *hozzáfog* (valamihez), *készül*, *rárér*, *jut*, *kényszerít*, *szoktat*, *tanít*, *törekszik* (valamire) stb. igék mellett. Átmenetek azonban itt is adódhatnak.

A „*Szabad-e Dévénynél betörnöm...*” idézetben valóban alany a *betörnöm*, mégpedig ún. főnévi igenévi alany. Ez az alany rendszeren egyrészt az általános értékű *jó*, *hasznos*, *érdemes*, *illő*, *kellemes*, *szabad*, *kellemetlen*, *tilos*, *rossz*, *bűn*, *hiba* stb. névszói állítmány mellett a leggyakoribb, s az *-ás*, *-és* vagy *-at*, *-et* képzős, igéből származó főnévhez hasonló értelmet fejez ki.

Helfainé Nagy Erzsébet

Józsa Andrásné — 5100 Jászberény, Varró utca 3. — levelében szöveg teszi a „*nem mulasztotta el, hogy ne találkozzék*” típusú szerkezetek használatát.

Az említett szerkezetet elsősorban logikai szempontból szokták kifogásolni. Ez a forma általában akkor jön létre, amikor egy összetett mondatban a főmondat tagadást, tiltást, ellenkezést jelentő állítmányt tartalmaz. Ilyenkor a mellékmondatbeli ige tagadó, ill. tiltó alakot ölthet. Ennek a szerkezetnek vannak hagyományai irodalmi nyelvünkben, például: „A virágnak *megtiltani* nem lehet, hogy *ne nyíljen*, ha jön a szép kikelet” (Petőfi); „*Tagadja* rútul, hogy színem *se látta...*” (Arany). De a köznyelvben is élnek ilye-

nek: *Nem mulaszthatom el, hogy köszönetet ne mondjak...*”; „*Nem kerülheti el, hogy meg ne betegedjék*”. De abban igaza van önnek, hogy ez a forma egyre jobban visszaszorul.

Felde Györgyi

Gémes Lajos — 5000 Szolnok, Ragó A. u. 10. — az idegen szavak és nevek írásának szabályai iránt érdeklődik.

Az idegen szavak és tulajdonnevek írásának a magyar helyesírás szabályai egy teljes fejezetet szentel. Dióhéjban összefoglalva a következő útmutatást kapjuk:

A közkeletű idegen szavakat, tudományos műszavakat mindig magyarosan írjuk; a latin írású nyelvekből átvett, nem közkeletű idegen szavakban az idegen írásmódot követjük. Az idegen tulajdonnevek írásában az alábbi szempontok érvényesülnek: az ókori személynevek egy részét — különösen szólásokban — magyarosan írjuk: *Dárius* kincse, *valóságos Krózus*; s ugyancsak a magyaros kiejtést rögzítik az ilyen idegen eredetű újkori személynevek: *Husz János*, *Kálvin János*, *Kapisztrán János*. Legtöbbször azonban megtartjuk a családnév eredeti írását: *Marx Károly*, *Wagner Richárd*. A latin írású nyelvek tulajdonneveiben általában változtatás nélkül követjük az idegen írásmódot: *Shakespeare*, *Horatius*, *Chopin*, *Puccini*, *Rousseau*, *Molière*, *Dvořák*. A nem latin betűs írású nyelvek szavait és tulajdonneveit latin betűkkel írjuk át, úgy, hogy a szó vagy név hangalakja mellett — a kínai kivételével — az idegen betűsort is igyekszünk figyelembe venni: *Puskin*, *Tolsztoj*, *Prokofjev*, *Gogol*; *Démoszthenész*, *Aiszküloz*. A kínai nevek átírása a lehetőséghez mérten fonetikus.

Felde Györgyi

Horváth Lászlóné tanár — 9021 Győr, Alkotmány u. 8. — az iktelen igék felszólító módú alakjainak írására vonatkozólag kér tőlünk tanácsot.

A felszólító mód alanyi ragozásának egyes számú második személyében az iktelen

igék mind személyrag nélküli — például: *menj, tanulj, írj* stb. —, mind pedig személyragos formában — például: *menjél, tanuljál, írjál* stb. — előfordulnak. Az igaz, hogy az *-ál*, *-él* eredetileg az ikes igék megfelelő alakjának személyragja volt, de ma már helyesség szempontjából nem teszünk különbséget a *várj* — *várjál* típusú alakpárok tagjai között. A rövidebb és a hosszabb változat között ma már csak stílári, hangulati különbség van: az előbbi általában szigorúbb parancsot, az utóbbi pedig enyhébb kérést fejez ki.

T. Urbán Ilona

Tomí Vince — Bratislava — levelében arról ír, hogy sokan logikátlanak, értelmetlennek tartják ezt a szó-lásszerű mondatot: „*Könnyebb az ígét hirdetni, mint ragozni*”. Mi a véleményünk erről? — kérdezi.

A „*Könnyebb az ígét hirdetni, mint ragozni*” forma egyáltalán nem logikátlan és értelmetlen, hanem nagyon is szellemes szólásféle, amely elsősorban nyelvész- és pedagóguskörökben él. A negyvenes évek legvégén vagy az ötvenes évek elején keletkezhetett; akkor, amikor országszerte erőre kapott az ún. *süksük*-ragozás (*Mondhassuk* ezt így?; *Ki tanítsa* ebben az osztályban a magyart?). Hogy kinek a leleménye, nem tudom. Lehetséges, hogy nem nyelvész, hanem politikus vagy író élt vele először. Az mindenesetre tény, hogy finom ironia van benne. Azokat a „mozgalmi” szónokokat, propagandistákat bírálja, akik a marxizmus eszméit már több-kevesébe megismerték s népszerűsítik, hirdetik is, de mondanivalójuk nyelvi színvonalát méltatlan ahhoz, amiről szólnak. Ilyen változata is nemegyszer hallható: „*Az ígét nemcsak hirdetni kell tudni, hanem ragozni is*”.

Grétsy László

Fekete János — 3525 Miskolc, Széchenyi István u. 87. — állásfoglalásunkat kéri a *licencia*, *licenc*, *liszensz* szavak helyességének kérdésében.

Vegyük sorra a szavakat. A latin eredetű *licencia* szó a legrégebbi a fenti alakváltozatok közül. Mivel ez a leghagyományosabb, ez a szóalak került be a szabadalmi törvénybe és a védjegy-törvénybe. Hozzá kell tennünk, hogy a Magyar értelmező kéziszótár szerint a *licencia* szónak nemcsak 'li-

cenc' jelentése van, hanem kereskedelmi és irodalomtörténeti jelentése is. Pusztán nyelvészszemmel, ilyen irányú szakszövegek olvasási tapasztalata nélkül nem tudjuk megítélni, hogy a *licencia* szó 'licenc' jelentését egy-egy adott szövegben nem lehet-e kereskedelmi jelentésben félreérteni, vagyis a szabadalom felhasználására szóló engedély helyett behozatali vagy kivitelű engedélyt érteni.

A latin eredetű *licencia* szót nemsokára követte a német mintájú *licenc*. Ez mint-ha a beszélt nyelvben leggyőzte volna a hosszabb *licencia* szót. (Tapasztalataink statisztikai értékelésére azonban nem vállalkozhatunk.)

Harmadiknak jelent meg a *liszensz* szóalak, melyet az ön levele oroszoknak jelez. Megvalljuk, orosz—magyar szótáraink és a Nagy Szovjet Enciklopédia ezt az *sz-es* formát sehol nem tüntetik fel orosz címszóként. Mivel a *liszensz* ejtés bizonyára a francia és az angol ejtés tükrözője, föltehető, hogy angol jövevényszóként az orosz műszaki beszélt nyelvben újabban bukkant föl, és esetleg terjed az orosz *licencia* mellett a *liszensz* is.

Hozzá kell tennünk, hogy a magyar szakmai beszélt nyelvben újabban mi *licenz* ejtéssel is gyakran találkozunk. Ez a német eredetű *licenc* és a francia-angol eredetű *liszensz* alakkeveredéséből jött létre.

A *licencia*, *licenc*, *licenz* és *liszensz* szavak közötti választás tehát nem könnyű feladat. Nyelvhelyességi szempontból a kereszteződött *licenz* kivételével a többi három voltaképpen más-más nyelvből átvett, szükséges idegen szónak tekinthető. Ismeretes azonban a szaknyelveknek az a jogos törekvése, hogy egy szakszó egy nyelven belül csak egyetlen alakban legyen használatos. Ilyen szempontból tehát újra mérlegelnünk kell a *licencia*, *licenz* és a *liszensz* szavak használhatóságát.

A *licencia* szó viszonylag hosszú, több jelentése van, ezért a másik kettő használata célszerűbbnek látszik. Mindkettő, tehát a *licenc* és a *liszensz* is meghonosodott és gyakori; használatuk gyakoriságát természetesen a kereskedelmi és jogi szakember nálunk sokkal jobban megítélheti. E kettő közül kellene véleményünk szerint a gyakoribbat kiválasztani és kizárólagos használatra javasolni. A gyakoriság meg-

állapítása persze nem könnyű, hiszen egy német nyelvterületen gyakrabban tárgyalt kereskedelmi szakember bizonyára a *licenc*-re, a francia—angol nyelvterületen tevékenykedő pedig a *liszensz*-re fog esküdni. Ha a kettő közül kellene választani, úgy érezzük, hogy a *licenc* alak elterjedtebb és egyedül elfogadott változatként ajánlható. Jól tudjuk persze, hogy az ilyenfajta választás mindig nagy vitát kelt az ellenvélemények szektoraiban. Éppen ezért fölvetünk még egy lehetőséget.

Amikor egy idegen szó többféle forrásból átkerülve több alakváltozatban bukkan föl egy nyelvben, adva van a szómagyarítás lehetősége, elsősorban persze nem magyarosító, hanem egységesítő céllal. Így tehát a *licenc*, *liszensz*, *licencia* szavak szaknyelvi használói mérlegelhetnék a *joglevél* szónak a *licenc* szó helyetti használatát. E szónak a szakszókincsbe való beilleszkedését, szakszövegbe illő vagy nem illő voltát ők a gyakorlat oldaláról tudnák megítélni. Nyelvészszemmel mi a *joglevél* szót a *jog*-előtagú összetételek tömegébe jól beleillőnek véljük. Véleményünk szerint tehát a *licenc* és a *joglevél* szavak közötti választás a továbbiakban már a szaknyelv használóinak a feladata.

Ladó János

Vékony Antal levelezőnknek — 1204 Budapest, Bethlen u. 16. — a magyar szókincs eredetére, valamint az eszperantó nyelvre vonatkozó fejtegetéseivel kapcsolatosan a következőket jegyezzük meg:

A magyar nyelv szókészlete — mint általában a többi nyelv — különbözőképpen kialakult szóelemtípusokból ötvöződik össze. Ezek közül három fő típust szoktak megkülönböztetni.

1. A nyelv legalapvetőbb és legrégebb szóelemcsoportját az ősi, eredeti elemek alkotják. Ezek az ősi elemek főként kezdetleges, egyszerű cselekvésekre, tulajdonságokra, tárgyakra vonatkoznak. Nagy részük évezredek óta tovább élt s mindmáig fennmaradt. A magyar nyelv legősibb elemei abból a korból származnak, amikor a magyarral rokon népek még szoros nyelvi közösségben éltek, azaz e szavak urali, közelebből pedig finnugor és ugor eredetűek.

2. A másik fő csoport az idegen nyelvekből átvett szó-

elemekből tevődik össze. Minden nép történelme folyamán számos idegen nyelvvel néppel érintkezik, s az érintkezés időtartamától, a gazdasági, politikai, műveltségi kapcsolatok jellegétől és szintjétől függően több vagy kevesebb idegen szót átvesz. Ezek az idegen szavak azután beépülnek az átvevő nép nyelvébe, szókincsébe. Számuk sokszor meghaladja az ősi szóelemekét, de ez a számbeli fölény korántsem jelenti azt, hogy az átvett idegen szavak határozzák meg az illető nép nyelvének jellegét.

3. A harmadik nagy csoport a belső keletkezésű szavak csoportja. Ide soroljuk mindazokat a szóelemeket, amelyek abban az időben keletkeztek, amikor a magyarság már elvált rokonaitól. Általában minden nyelvben — így a magyarban is — a belső keletkezésű szavak száma a legnagyobb.

Úgy látjuk, ezek a kérdések önt nagymértékben foglalkoztatják. Ezért azt ajánljuk, lapozza át a következő két munka megfelelő fejezeit: Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza (Gondolat, 1963), Bárczi Géza—Benkő Loránd—Berrár Jolán: A magyar nyelv története (Tankönyvkiadó, 1967).

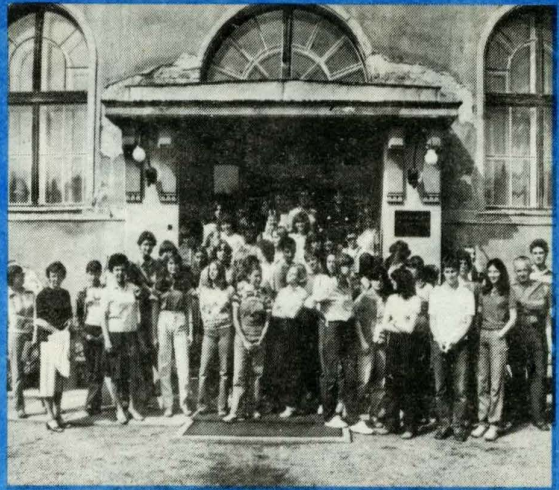
Az eszperantó iránti lelkesedésében nagyon sokan osztoznak az egész világon és Magyarországon is. Ezt bizonyítja, hogy az eszperantót jelenleg 83 országban mintegy 20 millió ember beszéli. Magyarországon kb. 100 eszperantó szakkör működik, s nyelvtanfolyamaikon, előadásaiikon sok ezren tanulnak. Hogy az eszperantó népszerűségének állandó növekedése folytán valamikor minden nemzet „világnyelve” lesz-e vagy sem, arról azonban — úgy véljük — ma még senki sem tud biztonossággal nyilatkozni.

T. Urbán Ilona

Az Édes Anyanyelvünk gyűjtőív-pályázatán két darab kétszemélyes utat sorsoltunk ki:

Balatoni nyaralást nyert Takács Lászlóné, 9023 Győr, Buda u. 6.,

Észak-kelet magyarországi túra résztvevője lett Tóth László, 4400 Nyíregyháza, Bessenyei tér 7.

SÁROSPATAK ÉS DEBRECEN

Az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége, az idén is lehetővé tette, hogy a külföldön élő magyar gyermekek Fonyódligeten, Balatonlellén és Zamárdiban pedagógusok irányításával gyarapíthassák magyar nyelvi, irodalmi, és népzenei ismereteiket, és (miként címlapunk is mutatja) vidám szórakozással töltsék el a két hetet. Debrecenben ismét továbbképzőt szervezett a védnökség a külföldön magyar nyelvet oktatók részére (alsó képünk: városnézésen), Sárospatakon, a Rákócziak ősi városában pedig (felső képünk) magyar származású 15–18 éves fiatalokat láttak vendégül. Magyar nyelvi ismereteiket gyarapították a nyári tanfolyamon, és tájékozódtak kultúránk és a művelődés kérdéseiben.

(Gesztí Anna felv.)

